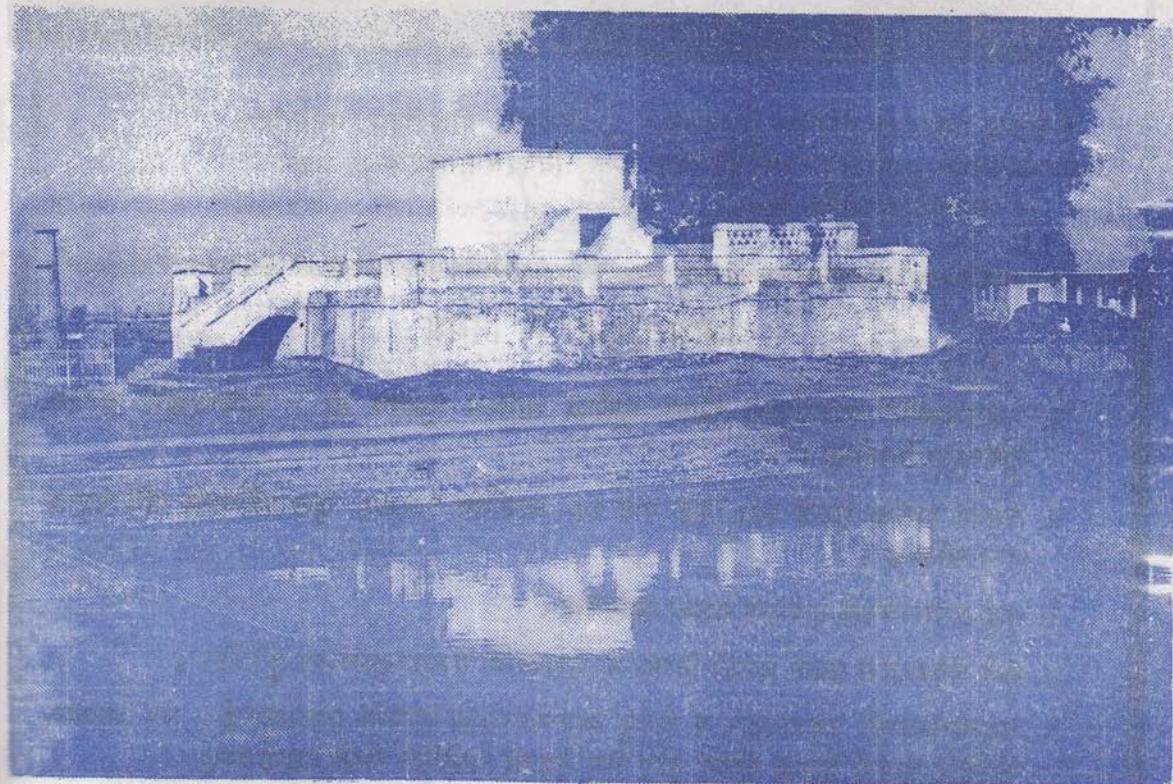

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

नेपाल प्रज्ञ विद्या

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

लुभिनी

वर्ष २८

अंक १०

ने. स. ११२१ सिपुन्हि
वि. सं २०५७ माघपूर्णिमा

बु. स. २५४४

A. D. 2001 Feb

मैत्रीसंघ, पोखराद्वारा निर्मित विपश्यना
ध्यानकक्षको समुद्घाटन गर्नु हुँदै भिक्षु
ज्ञानपूर्णिक महास्थविर ।

मैत्रीसंघ, पोखराद्वारा नवनिर्मित
विपश्यना ध्यानकक्ष भवन ।

“आनन्दभूमि”को नियम

१. ‘आनन्दभूमि’ आनन्दकुटी विहार गुठीको मासिक मुख्यपत्र हो । ‘आनन्दभूमि’ प्रत्येक पूर्णिमामा निस्कन्छ ।
२. यसको वार्षिक शुल्क ६०।- एक प्रति ६।- आजीवन १०००।- जुन महिनामा पनि ग्राहक बन्न सकिन्छ ।
३. बुद्ध-धर्मसम्बन्धी लेखमात्र यसमा छापिनेछ ।
४. कुनै लेखकद्वारा प्रकट भएको विचारको उत्तरदायी सम्पादकमण्डल हुने छैन ।
५. प्रबन्धसम्बन्धी पत्रव्यवहार र चन्द्रा व्यवस्थापकको नाममा पठाउनुपर्छ । पत्र व्यवहार गर्दाखिर आफ्नो ग्राहक संख्या, पूरा नाम ठेगाना राम्रोसित लेखी पठाउनुपर्छ ।
६. पत्रिका नलिने भएको खण्डमा वा आफ्नो ठेगाना हेरफेर गर्नुपरेमा एक महिना अगाडि नै व्यवस्थापकलाई सुचना दिइनुपर्छ ।
७. कुनै पनि रचना प्रकाशत गर्ने वा नगर्ने अधिकार सम्पादकमा नै रहने छ ।
८. आपनो रचना पठाउँदा एकतर्फिमात्र स्पष्ट अक्षरमा लेखिएको हुनुपर्छ ।
९. बौद्ध गतिविधिसम्बन्धी समाचार पठाउँदा छोटो, उपलब्धिपूर्ण कुरामात्र उल्लेख गरी पठाउनुहुन अनुरोध छ । प्रत्येक औसीपछि पठाइएको समाचार पछिल्लो अंकमा मात्र राख्न सकिनेछ ।

आनन्दभूमि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

सम्पादन सल्लाहकार
भिक्षु कुमार काश्यप
सुवर्ण शाक्य

सम्पादक/कम्प्यूटर सेटिङ
भिक्षु पञ्चामूर्ति

सहयोगी

श्रा. प्रज्ञारत्न

व्यवस्थापक

भिक्षु धर्ममूर्ति

व्यवस्थापन सहयोगी

श्रा. शासनरत्न

प्रकाशक

आनन्दकुटी विहार गुठी

स्वयम्भू

फोन. नं. २७१४२०

कार्यालय

आनन्दकुटी विहार

स्वयम्भू काठमाडौं

पोष्टबक्स नं. ३००७

फोन नं. २७१४२०

वर्ष २८ - अङ्क १० - बु. सं. २५४४ - माघपूर्णिमा

पहूतवित्तो पुरिसो - सहिरञ्जो सभोजनो ।
एको भुञ्जति साधूनि - तं पराभवतो मुख ॥

जसले हीरा मोति, खानपान आदि प्रशस्त धनसम्पत्ति
भएर पनि आफूमात्र एकलै मीठो गरी खान्छ, बस्छ, त्यो
उसको पतनको कारण हुनेछ ।

वार्षिक शुल्क रु. ६०।-

आजीवन शुल्क रु. १,०००।- एक प्रतिको रु. ६।-

बी. एस. प्रिण्टिङ प्रेस, लगन दलालिङ्ग, येँ ।

सम्पादकीय-

नयाँ सहस्राब्दीमा लुम्बिनी

नयी सहस्राब्दीको शुरुवात सेंग खंगे लुम्बिनीमा अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मलनले गर्दा राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय जगत्को ध्यानाकर्षण भएको छ । जुन राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध जगत्को लागि एक महत्वपूर्णको दिनको रूपमा लिन सकिन्थ्य । हुन त करीब ३ हजार वर्ष अधिक जंगलमा विलम तर बौद्ध धर्मग्रन्थ र साहित्यमा जीवित बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी, त्यहाँको अशोकस्तम्भ, गोटिहावाको कुच्छुन्द बुद्धसेंग सम्बन्धित स्तूप र स्तम्भ, निरलीहावाको कनकमुनि बुद्धसेंग सम्बन्धित स्तूप स्तम्भ र पोखरी प्राचीन कपिलवस्तु (तिलौराकोट) र त्यहाँ रहेका पुरातात्त्विक वस्तुहरूको राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा जानकारी भएको सन् १९९६ देखि मात्र हो ।

जानकारा भएका सन् १९५६ चंडे ३० दिन, ज्ञानप्रदा लुम्बिनी पत्ता लगाएपछि यसको र यससंग सम्बन्धित अन्य नेपालका खड्ग शम्शेर र विटिश नागरिक फुहररले लुम्बिनी पत्ता लगाएपछि यसको र यससंग सम्बन्धित अन्य स्थलको खोजी गर्न कार्य शुरू भयो । विलुप्त अवस्थामा रहेको लुम्बिनी अशोकस्तम्भ तथा त्यस स्तम्भमा कुँडिएका अभिलेखले लुम्बिनीलाई जीवन्त बनाइदिएकोमा कसैको दुइमत नहोला । जसले गर्दा कुनै पनि राष्ट्र, निकाय वा व्यक्तिले लुम्बिनी हैन भनी लुम्बिनीलाई जीवन्त बनाइदिएकोमा कसैको दुइमत नहोला । जसले गर्दा कुनै पनि राष्ट्र, निकाय वा व्यक्तिले लुम्बिनी हैन भनी तर्क गर्न सकेको छैन । यसले नै राष्ट्रको लागी एक महत्त्वपूर्ण गौरवशाली ऐतिहासिक तथा पुरातात्त्विक महत्त्वका जीवन्त प्रमाण रहिरहेको छ । यसै भूमिबाट नै ठूला ठाला गन्यमान्य विशेष व्यक्तिहरूले आ-आफना योजना, घोषणापत्र तथा अनेक पूर्वाधारका अभिव्यक्ति जाहेर गरिसकेको स्मरणीय छ । जसमध्ये सन् १९५६ मा स्वर्गीय श्री ५ महेन्द्रबाट लुम्बिनी पवित्र उद्घानको विकासको शुरुवात गराइबक्सेको पाइन्छ ।

यसे अनुरूप लुम्बिनीलाई जीवन्तरूपमा विकास गर्न बेलाबखत विभिन्न संघसंस्थाको स्थापना भयो । त्यसमध्ये लुम्बिनी व्यवस्थित विकासको लागि सन् १९५१ मा सर्वप्रथम "लुम्बिनी प्रबन्ध समिति" को स्थापना गरियो भने सन् १९७० मा राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सदस्यहरूको सहभागितामा लुम्बिनी विकास समितिको स्थापना भएको हो ।

वर्तमान अवस्थासम्म आइपुरदा पनि लुम्बिनीको दिगो विकासको निम्नि जेजस्ता योजना परियोजना तथा घोषणापत्र जारी गरिए तापनि त्यस अनरूप कार्य नहुनु दुःखको कुरा हो ।

हुन त लुम्बिनी विकास कोष स्वायत्त संस्था भएपनि व्यवहारमा त्यसो हुन नसक्नु नै आम बौद्धमार्गीहरूको लागि दुःखको कुरा भएको छ । स्मरणीय छ लुम्बिनी विकास कोषका संरक्षक श्री ५ महाराजाधिराज तथा तत्कालीन प्रधानमन्त्रीको उपस्थितिमा भिक्षु सुदर्शन महास्थविरले सम्पूर्ण बौद्ध धर्मावलम्बिहरूका तर्फबाट कोषको स्वायत्ततामा सरकारी हस्तक्षेप रोक्न अपिल गर्नुभएको थिए । जुन लुम्बिनी घोषणापत्रमा उल्लिखित कोषको स्वायत्ततामा हस्तक्षेप नगर्ने सरकारी घोषणा केवल घोषणापत्रमा मात्र सीमित रहिरहा ।

वर्तमान परिवेशमा लुम्बिनीलाई राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा दिगो विकास गर्ने राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूको सहभागितामा विभिन्न कलाकृतिद्वारा परिपूर्ण बौद्ध विहार तथा गुम्बाहरूको निर्माण भइँसको यस परिप्रेक्षमा अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन हुन् आफैमा एक महत्त्वपूर्णको रूपमा लिन सकिन्छ । जसले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय जगतसंग राजनीतिक, धार्मिक बौद्ध सम्मेलन तथा आफैमा एक महत्त्वपूर्णको रूपमा लिन सकिन्छ । जसले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय विकास कोषको सुस्त नीतिले गर्दा तथा कला-संस्कृतिको आदान प्रदान गर्नसक्ने अवस्था सृजना भएको छ तापनि लुम्बिनी विकास कोषको सुस्त नीतिले गर्दा वर्षां बित्तिसब्दा पनि लुम्बिनीलाई विकास गर्ने सकेको छैन । केवल अन्तर्राष्ट्रिय विश्व बौद्ध सम्मेलन दुई-दुई वर्षमा आयोजना गर्ने अधिभारा बोकी लुम्बिनी विकास कोष पन्थिएको आम जनताले महशूस गरिएको छ । किनकि सम्मेलनमा पारित गर्ने अधिभारा घोषणापत्रको कार्यान्वयन पक्षमा ढिलासुस्ती नै प्रमुख कारण बनिएको छ । तसर्थ बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनीलाई दिगो गरिएको घोषणापत्रको कार्यान्वयन पक्षमा ढिलासुस्ती नै प्रमुख कारण बनिएको छ । तसर्थ बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनीलाई दिगो विकास गर्ने छिसेकी राष्ट्र भारतमा अवस्थित भगवान् बुद्धल बोधिज्ञान प्राप्त गर्नुभएको बुद्धगया, धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुभएको सारानाथ र महापरिनिर्वाण हुनुभएको ठाउँ कुशीनारालाई आकर्षक श्रद्धा प्रेरक ठाउँको रूपमा भव्य निर्माण गरी विश्वको प्रसंशा प्राप्त गरे जस्तै बुद्ध जन्मभूमि नेपालको लुम्बिनीलाई यथाशीघ्र विकास गर्न पहिलो तथा दोसो अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनले पारित गरिएको घोषणापत्र तथा पूर्वाधारहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सकोस् भन्ने नया सहस्राब्दीको कामना छ ।

अनित्यताभित्र शान्ति

- डा. गणेश माली

भन्न त हामी सबै अनित्य छन्, सब नाशवान्
छ भन्दौ- यस सत्पुराई हामीले अलि गहिरिएर
विचार गर्नु आवश्यक छ ।

विश्व परिवर्तनशील छ । क्षण क्षणमा
परिवर्तन भझरहने अणु परमाणुद्वारा निर्मित शक्तिद्वारा
चलायमान ठोस, तरल र वायवीय पदार्थहरूबाट यो
विश्वको रचना भएको छ । हाम्रो आफनो शरीर,
मस्तिष्क र मन यसबाट अलग छैन । यही
परिवर्तनशील पदार्थशक्तिको लहर, अविरल घटनाक्रमको
रूपमा अनादिदेखि विश्वमा चल्दै आएको थियो र
अनन्त कालसम्म चल्दै जाने पनि छ । यहाँ एकदिन
ठहरे जस्तो प्रतीत हुने, यो शरीर र स्नायु- पुञ्जद्वारा
सञ्चालित मन जो छ, त्यो पनि दीपशिखा जस्तै प्रतिपल
परिवर्तनशील अणु परमाणुहरूको अल्पकालीन जमघट
मात्र हो ।

तर कारणवश नै परिवर्तनहरू हुन्दून-
अकारण होइन । कुनै परिकल्पित तत्त्वको मनमानीमा
परिवर्तनहरू हुने होइन र ? एक विशेष प्रकारको
कारण समुत्पन्न भएमा एक विशेष प्रकारको घटना
सम्पादन हुन्छ, कार्य-कारण प्रवाहको यस श्रृङ्खला
अपवाद रहित भै अनादिकालदेखि चली आएको छ ।

यस अनित्य देह तथा यसभित्रका स्नायुपुञ्ज
वातावरणसित क्रिया-प्रतिक्रिया गर्ने प्रकृयामा यसले
वातावरणबाट अलिगिएर आफनो छुटै अस्तित्व देख्छ
वातावरणसित क्रिया-प्रतिक्रिया गरिरहेको परिवर्तनशील
तत्त्वहरूको जमघटको रूपमा देख्दैन । यहीबाट सब
गडबडी शुरु हुन्छ, यहीबाट मायाजाल शुरु हुन्छ-
'ममता, म, मेरो' पना शुरु हुन्छ- मेरो, तेरो, राग, द्वेष
र मोह शुरु हुन्छ । यो सबै किन ? संसारमा बाँच्न र
रामोसींग बाँच्नको लागी यो छुटै अस्तित्वको भावना
आवश्यक हुन्छ ।

यही भावना 'मेरो, तेरो' को भावना र स्वार्थ
र संघर्षको जननी पनि छ, भनिन्द्र निस्वार्थ व्यक्ति
भएर संसारमा बाँच्न पनि मुस्किल हुन्छ ।

गहिरिएर विचार गर्ने हो भने यो 'म' भन्ने
सज्जा छुटै अस्तित्व जनाउने एउटा नाममात्र बाहेक
जरु केही होइन भन्ने यथार्थता प्रष्ट हुन्छ । जस्तै एउटा

'कलम' भन्ने नाम भएको पदार्थमा प्लास्टिक, चीप,
मसी, धातुका अवयवहरू बाहेक 'कलम' भन्ने कही
पनि हुदैन, त्यस्तै- यस परिवर्तनशील विश्वमा
व्यवहारमा अनेक नाम दिई, स्वार्थ संघर्षको अखडा
देखिए तापनि वास्तविकतामा परिवर्तनशील पदार्थशील
शक्तिसमूह अनादिदेखि चली आएको अर्थहीन प्रवाहमात्र
हो - यस तथ्याई जति प्रष्ट देख्न सक्छौ । त्यति
मात्रामा नै हामीले अनित्यतालाई बुझन सक्ने हुन्दौ ।

वास्तवमा भन्ने हो भने, अनित्यता र
अनात्मिकता नड र मासु जस्तै जोडिएका तथ्यहरू हुन् ।
अनि त्यही झूठो 'म' को कारण अनित्य परिवर्तनशील
पदार्थशक्ति समूहमा उत्पन्न ममता राग, द्वेष र मोहको
कारण उत्पन्न तृष्णाको प्रवाहको कारण हामीलाई
संसारिक जीवन सुखको आशामा भौतारिरहेको दुःखमय
भ्रम जस्तो मात्र लाग्न याल्छ । दुःख पनि एउटा
भ्रममात्र हो जुन दोषपूर्ण दृष्टिको उत्पन्न हुन्छ । यथार्थ
द्रष्टा अनित्यता व्याप परिवर्तनशील विश्वमा निस्सार
पदार्थ-शक्ति प्रवाहलाई छर्लिंग देख्ने द्रष्टाको लागि यहाँ
शून्यता बाहेक 'म' र 'ममता' र अहंकारलाई कुनै
स्थान हुदैन अनि संसारमा जे जति भैराखेका छन्
त्यसमा त्यस व्यक्तिले दुःख अनुभव गर्दैन न सुख नै ।
उसको लागी केवल शान्तिमात्र हुन्छ ।

भूत र भविष्यको अस्तित्व हुदैन, भूत
गइसकेको हुन्छ भने भविष्य आएकै हुदैन अनि वर्तमान
एक प्रवाहित क्षणमात्र हो जसको अस्तित्व छैन । कति
समयको परिवर्तनलाई वर्तमान भन्ने हो यसको कुनै
हिसाब छैन । गणितीय भाषामा भन्ने हो भने वर्तमानको
क्षण एक सेकण्डको अनन्त खण्डको एक खण्ड अर्थात्
बराबर हुन्छ । यस हिसाबले हेर्ने हो भने पनि यस
महा-अनित्यता व्याप विश्व प्रवाह शून्यमय छ ।

व्यावहारिक जीवनमा हामी खेल्छौ, नाच्छौ,
प्रेम-गाँडौ, शोक गाँडौ, जन्मन्दौ, मध्यौ, हास्यौ, रूच्छौ,
झगडा गाँडौ, यसलाई हामीले आफनोपना वा ममताको
रंगीन संसार भन्न सक्छौ । मायामय संसार भन्न
सक्छौ । वास्तविक जीवनमा हामी मायाभन्दा पर,
अनित्यताभित्र परम् शून्यमा लीन छौ- हामी र हाम्रो

यहाँ केही छैन-परिवर्तनशील विश्व प्रवाहमात्र छ, अनि विश्व प्रवाहभित्रका सत्यताहरू छन्, परम् शून्यताभित्रको महान् शक्ति तत्त्वमात्र वास्तविक यथार्थताको रूपमा यहाँ रहेको छ। यस महान् शान्ति नै संसारिक दुःखचक्रबाट छुटकारा पाउनको लागी एउटा अवलम्बनको रूपमा रहेको छ, जसलाई प्राप्त गर्ने मार्ग तत्त्वदर्शीहरूले समय समयमा देखाउदै आएका छन्।

अनित्यता, अनात्मिकता र दुःखको बारेमा यथार्थ बोध गराई महान् शान्तितत्त्व निर्वाणितर्फ मार्गदर्शन दिनुहुने उनी भगवान्, अहंत, सम्यक्सम्बुद्धलाई कोटि कोटि बन्दना छ, जसले पथम पटक हामीलाई प्रज्ञाको ज्योति देखाई संसारको दुःखबाट मुक्त हुने मार्ग प्रदर्शन गर्नुभयो।

□

समआदर्श

- भिक्षु सुबोधानन्द
अनु. दिव्यरत्न तुलाधर

नेपाल आमाको सुपुत्र हे प्रभु	
गौतम बुद्धको शरणमा आयौ	
मनुष्य समाजमा समतादर्श	
संघको स्थापना सिकाए औ जान्यौ	॥
बुद्धको धर्ममा छैन यहाँ जान्नु	
जाति भेदको आफ्ना आफ्ना ममता	
ठूला र साना जति निर्मूल पारी,	
शिक्षा उहाँको यसरी समानता	॥
जातले ठूला-साना हुैन बुज्नू	
शुभ कर्मले हुन्छ है बडा	
अरूलाई आफू समभाव देख्नु	
देख्नु हुैन है कसैलाई नीचा	॥
मनुष्य समाजमा बुद्धले ल्याए	
मानव गैहमा समभाव देख्नु	
बौद्ध जगत्मा अै नै हेर्नु छ	
शिक्षा लिनु छ बिचार गरी हेर्नु	॥

हृदय !

- बुद्धरत्न शाक्य 'क'

थरि थरिया व हृदय !
ब्बलनाच्चंगु भावना हृदय !
बाध्यतां जागु युद्ध हृदय,
परित्यागी विवश परित्राणी हृदय !
निरासां यंकल अल्याख हृदय
साहस्‍य तोतल अपार हृदय |
स्वार्थ बुनावन यक्को हृदय |
मफुगु अस्तित्व हृदय |
लक्ष्य क्यनीगु नारी हृदय,
लगन ज्वनीगु पुरुष हृदय |
सफल ज्वीगु मानव हृदय |
लै क्यम्ह तपस्वी हृदय |
प्रकाश बीम्ह अग्नि हृदय |
सुचं न्यंकीम्ह बायु हृदय |
द्वन्द्व युद्धया अनुरूपि हृदय |
नुगलं प्वंकैगु विचित्र हृदय |
कल्पना संसाः कवि हृदय |
दर्शन व विनय प्रकृति हृदय |
निदानं फुक्कंया बुद्ध हृदय |
ल्यनाच्चंगु थन उपासक हृदय |

जानी राखौ

कागजको आविष्कार नवौ
शताब्दीतिर सर्वप्रथम चीनमा भएको
थियो, जसमा सर्वप्रथम बौद्ध धारणीहरू
छापिए।

चीनियाँ यात्रीहरूको कपिलवस्तु, लुम्बिनी र रामग्रामको अभिलेख

- चीनियाँ भाषाबाट अनुवादकः भिक्षु दिंग हुइ
अनुवादिका: रजनी शाक्य

प्रसिद्ध चीनियाँ यात्री भिक्षु हुएन-साङ्ग इ. सं. ४०३ मा भारत भ्रमणको क्रममा उहाँ कपिलवस्तु, लुम्बिनी र रामग्राममा पुग्नुभएको थियो । उनले यी ठाउंहरूको व्याख्या आपनो पुस्तक 'द बुद्धिष्ट किंगडम' मा गरेका छन् । उनले त्यस पुस्तकमा यसरी उल्लेख गरेका छन्-

कनकमुनि बुद्धको पवित्र जन्मस्थलको एक योजन पूर्व कपिलवस्तु शहर पर्दछ । शहर पूर्ण उजाड र बेवास्ताको स्थितिमा थियो । सेता हात्ती र सिंहहरू बाटोमा हिँडिरहेका हुन्थे । जसले गर्दा मानिसहरूको लागि घुमफिर गर्न निकै गाहो पर्दथ्यो ।

उक्त शहर बाझो थुम्काहरू जस्तो देखिन्थ्यो र त्यहाँ दश जना जति भिक्षुहरू बाहेक न राजाको बसोबास थियो न अरू कसैको । शुद्धोदनको दरबारमा महामायाको मूर्ति थियो । जसमा राजकुमार सेतो हात्ती भएर आमाको गर्भमा प्रवेश गर्न लागेको चित्र कुँडेको थियो ।

मानिसहरूले निम्नलिखित ठाउंहरूमा चैत्यहरू निर्माण गरेका छन्-

कपिलवस्तु शहर घुम्न निस्केको बेला मानिसहरूको दुःख देखेर राजकुमार शाक्यमुनि निकै दुखित भएको ठाउंमा, असितले आपनो अलौकिक दृष्टिले राजकुमार एकदिन बुद्ध हुनेछ भनी भविष्यवाणि गरेको ठाउंमा, देवदत्तले बुद्धलाई नाश गर्न चाहेको ठाउंमा । उनले बुद्धलाई रोक्न हात्ती मारेर शहरको ढोकानिर राखेको ठाउंमा र आनन्दले आपनो बलले त्यसलाई हटाई दिएको ठाउंमा ।

राजकुमार शाक्यमुनिले आपनो धेरै पुरुषार्थ देखाएको ठाउं मध्येमा एक ठाउं हो, ३० ली. टाढादेखि हानेको धूनष वाण दक्षिणपूर्व दिशामा गएर पृथ्वीमा पसेको थियो र त्यहाँ पानीको फोहरा उत्पत्ति भयो । पछि त्यहाँ मान्छेहरूले इनार खनियो, जहाँको पानी यात्रीहरूले पिउन सक्थ्यो ।

सम्बोधि लाभ प्राप्त गरेपछि बुद्धले राजा शुद्धोदनलाई भेटेको ठाउंमा ।

उपालिले ५०० जना शाक्य युवकहरूलाई भिक्षु बनाइएको ठाउंमा, जुनबेला ६ पल्टसम्म पृथ्वी हल्लेको थियो ।

राजा विरुद्धकले शाक्यहरूलाई मारेको र तिनीहरूले तत्कालै श्रोतापन्न फल प्राप्त गरेको ठाउंमा मानिसहरूले बनाएको चैत्य, जुन अहिलेसम्म विद्यमान छ ।

कपिलवस्तु शहरको उत्तरपूर्वबाट केही लि. टाढाबाट राजकुमारले राजकीय खेतको रुखमुनि बसेर खेतीको दृष्य हेरेको थियो ।

कपिलवस्तु शहरको उत्तरपूर्वमा राजकीय बगैँचा थियो । जसलाई लुम्बिनी भनिन्थ्य । लुम्बिनीको पोखरीमा महामायाले नुहाइन । उनी २० पाइला पूर्व हिँडेर गइन् र हात माथि उठाइन, एउटा रुखको हाँगाले आधार दियो । उनले पूर्वतर्फ हेरिरहेको बेला राजकुमारको जन्म भयो । राजकुमारले जन्मेपछि सबै दिशातर्फ फर्केर सात सात पाइला हिँड्यो । दुई नागराजाहरूले राजकुमारलाई त्यसबेला नुहाइदिए । पछि त्यस ठाउंमा मान्छेहरूले इनार बनाए ।

बुद्धको पवित्र जन्मस्थलको ५ योजन पूर्वमा रामग्राम राज्य पर्दछ । रामग्राम राज्यको राजा, ती आठ राजाहरू मध्ये एक हुन्, जसले बुद्धको अस्थिधातु प्राप्त गरेको थियो र उनले एक चैत्य बनाए । त्यस चैत्यलाई रामग्राम चैत्य भन्यो र अवशेष यसेमा पूजार्थ राखेको थियो । यस चैत्य संगैको पोखरीमा एक नागराजा थियो । जसले चैत्यको रखवारी गर्थ्यो र दिन रात पूजा गर्न गर्थ्यो ।

राजा अशोक द४,००० चैत्यहरू बनाउनको लागि चैत्य खोल्न चाहन्थ्यो । उनले रामग्राम बाहेक पहिलै सातवटा चैत्य खोलिसकेका थिए । जब अशोकले रामग्राम चैत्य खोल्न लागे, नागराजा प्रकट भयो । अनि अशोकले नागराजाले चैत्यमा सत्कार र पूजा गरेको पनि देखे । नागराजाले भने 'यदि तपाईंले योभन्दा राम्भो पूजा गर्न सक्नुहुन्छ भने यो चैत्य खोल्न तपाईंलाई कसैले रोक्न सक्ने छैन ।' अशोकलाई थाहा भयो संसारमा योभन्दा राम्भो पूजा हुन सक्दैन । र यो-

भन्दा रामो पजा आफूले गर्न सक्ने छैन । त्यसैले त्यस थियो । कपिलवस्तु राज्यमा १००० भन्दा बढी पुराना स्तूपलाई कुनै नोकसान नगरी अशोक आपनो देश विहारका जगहरू थिए ।

हात्तीहरूले आपनो सुङ्डले पानी तान्ने अनि स्तूप सफा गर्ने र फूल धुप (सुगन्ध) चढाउय्यो ।

एकबार एकजना धार्मिक व्यक्ति अर्को देशबाट आयो र उनी चैत्यमा पूजा गर्न चाहन्थ्यो । उनी हात्ती-देखि निकै डरायो । आपनो ज्यान सुरक्षाको लागि एक स्खनिर लुक्यो । तर उनले ती हात्तीहरू चैत्यलाई धेरै आदरपूर्वक पूजा गरिरहेको देखे । उनी धेरै दुःखी भए र भने 'हाय ! यहाँ हात्तीहरू बाहेक चैत्य पूजा गर्ने अरू कोही छैन ।' त्यसकारण उनले आपनो धर्म (गृहस्थ भाव) त्यागे र श्रामणेर बने । उनले त्यस ठाउलाई त्यहाँ व्यवस्थित गरेर सफा पारे । उनले राजालाई त्यहाँ विहार बनाउन पनि आग्रह गरे । उनी मुख्य भिक्षु बने । अहिलेसम्म त्यस विहारको मुख्य भिक्षु श्रामणेर नै छन् । अहिले त्यस विहारमा केही भिक्षुहरू बसेका छन् ।

झी मेंग (Zhi Meng) जीवनी :

इ. सं. ४०४ देखि ४२४ सम्म चीनियाँ भिक्षु झी मेंग र उनका साथीहरूले भारत भ्रमण गरेका थिए । झी मेंगले आपनो पुस्तक 'The Biography of Zhi Meng' मा कपिलवस्तु भ्रमण गरेको कुरा वर्णन गरिएको छ । उनले त्यहाँ बुद्धको केश, बुद्धको दाँत र बुद्धको उष्णिसाको अवशेष देखेका थिए । कपिलवस्तु कसगर राज्यको १३०० ली. पश्चिममा पर्दथ्यो ।

पश्चिमी राष्ट्रहरूबाटेको ताङ राजवंशका अधिलेखहरू:

चीनियाँ भिक्षु हुएन-साङ भारतसंग राम्भरी परिचित तीर्थयात्री थिए । उनी इ. सं. ६३६ मा कपिलवस्तु लुम्बिनी र रामग्राममा पुरोका थिए । उनले आपनो पुस्तक 'Records of the Western countries of the Tang Dynasty' मा यी ठाउलहरूका बारेमा विस्तृत वर्णन गरेका थिए । उनको वर्णन अनुसार:-

कपिलवस्तु राज्यको परिधि दुई हजार कि.मी. कैलिएको छ । त्यहाँ बस्ती नभएका दशवटा शहरहरू थिए । कपिलवस्तु शहरको परिधि रुपैँडे १५ ली. थियो । जनसंख्या पातलो थियो । पर्ण निर्मित घरहरू थिएन र धेरै जस्तो भाग उजाडिएको वा जंगल थियो । तर जंगलहरू भने ईटाले एकदम पक्का हुने गरी बनाइएको

दरबारको छेउमा ३० जना भिक्षुहरू बसेको एउटा विहार थियो । तिनीहरू सम्मतीय निकायका थेरवाद बुद्धधर्म अभ्यास गरिरहेका थिए । त्यसको नजिकै दुईवटा ब्राह्मण मन्दिर थिए र त्यहाँ अभ्यासकर्ताहरू बिभिन्न मतका अनुयायीहरू पनि थिए ।

राजा शुद्धोदनको ठूलो दरबारको पूरानो जगको अवशेष कपिलवस्तु शहरमा थियो । त्यहाँ पुरानो जगमाथि एउटा विहार र राजा शुद्धोदनको एउटा मूर्ति प्रतिस्थापित थियो । यसको नजिक महामायादेवीको दरबारको भग्नावशेष अवस्थित थियो जसमाथि एउटा विहार बनिएको थियो र यसको माथिल्लो तल्लामा महामायादेवीकै मूर्ति स्थापित थियो । महामायादेवीको मूर्ति नजिक एउटा विहार बनिएको थियो । त्यो त्यही दरबार थियो जहाँ बोधिसत्त्व त्रायतिंस देवलोकबाट च्यूत भएर महामायादेवीको गर्भमा प्रवेश गरेका थिए । त्यहाँ बोधिसत्त्व शाक्यमुनिको मूर्ति पनि स्थापित थियो ।

त्यसको उत्तरपूर्वमा बोसधिसत्त्वले आमाको गर्भमा प्रवेश गरेको चिन्ह स्वरूप एउटा स्तूप बनाइएको थियो । त्यहाँ अर्को स्तूप पनि थियो जहाँ असितले राजकुमार सिद्धार्थ भविष्यमा बुद्ध हुनेछ भनी भविष्यवाणि गरेका थिए ।

कपिलवस्तु शहरको दक्षिण ढोकामा एक स्तूप थियो, जहाँ राजकुमार सिद्धार्थले शाक्यगणलाई आपनो खुबी प्रदर्शन गरेका थिए । त्यहाँ एउटा विहार, स्तूप र सिद्धार्थकै मूर्ति थिए । यसकै नजिक यशोधराको दरबारको जग थियो । जहाँ एउटा विहार र यशोधरा र राहुलका मूर्तिहरू थिए । यसको नजिक राजकुमार सिद्धार्थको विद्यालयको जग थियो । जुन मूर्तिले राजकुमार विद्यालयमा पढीरहेको संकेत गर्दथ्यो ।

कपिलवस्तु शहरको दक्षिणपूर्वमा एउटा विहार थियो । जुन ठाउ राजकुमार सिद्धार्थले भिक्षु हुनेको लागि कपिलवस्तु शहर छाडेका थिए । कपिलवस्तु शहरको बाहिरपटी चारवटा विहारहरू थिए । जहाँ बुढो मान्छे, बिरामी मान्छे, मरेको मान्छे र श्रमण मूर्तिहरू थिए ।

कपिलवस्तु शहरभन्दा ५० ली. टाढा दक्षिणमा ककुच्छन्द बुद्ध जन्मेको पवित्र शहर थियो र त्यही एउटा स्तूप थियो । ककुच्छन्द जन्मेको पवित्र स्थल नजिके शहरको दक्षिणपूर्वमा एउटा अर्को स्तूप थियो । जहाँ सम्यक् सम्बुद्धले आफ्नो पिताजीलाई दर्शन दिएका थिए । त्यस स्तूपभित्र पूजाअर्चनाको लागि तथागतको अस्थिधातु पनि थियो । स्तूपको अगाडीपट्टी एउटा स्तम्भ थियो । जुन ३० ची. अगलो थियो र सिंहको एउटा मूर्ति त्यस स्तम्भ माथि विराजमान थियो । अशोक राजाले त्यो स्तम्भ खडा गरेका थिए । स्तम्भमा एउटा प्रशस्ति कुडिएका थियो जुन बुद्धको निर्वाणको बारेमा थियो ।

कनकमुनी बुद्धको जन्मस्थल पुरानो पवित्र शहर ककुच्छन्द बुद्धको जन्मस्थल भन्दा ३० ली. टाढा उत्तरपूर्वमा अवस्थित थियो । जहाँ सम्यक् सम्बुद्धले आफ्नो पितालाई दुःखबाट मुक्त हुन धर्मदेशना गर्नुभएको थियो । शहरको उत्तरमा तथागतको अस्थिधातु राखेको एउटा स्तूप थियो । यस स्तूपको अगाडी २० ची. उचाई भएको र टुप्पोमा सिंहको मूर्ति भएको स्तम्भ थियो । त्यस स्तम्भमा बुद्धको निर्वाण विषयका कुराहरू कुडिएका छन् ।

कपिलवस्तु शहरको उत्तरपूर्वमा एक स्तूप थियो । त्यो त्यो ठाउं थियो जहाँ राजकुमार सिद्धार्थले राजकीय खेतको रूखमुनि बसी खेती हेरेका थिए ।

कपिलवस्तु शहरको उत्तरपरिचममा त्यस्ता हजारौ स्तूपहरू थिए । त्यो ठाउंमा राजा विरुद्धकले १९९००००० शाक्यहरूलाई मारेका थिए ।

त्यस ठाउंको दक्षिणपश्चिममा चारवटा साना स्तूपहरू थिए । जहाँ शाक्यवंशका छोराहरू मारिएका थिए । ती चार स्तूपहरूले शाक्य समूहका चार छोराहरूको संकेत गर्दछ जसले विरुद्धकका सेनालाई कपिलवस्तु शहर नाश गर्नबाट रोकेका थिए । त्यसैले राजा विरुद्धकले तिनीहरूलाई कपिलवस्तुको उत्तरतर्फ हिमालयमा भगाएका थिए । ती चार व्यक्तिहरू क्रमशः उद्यान बयान, हिमताल र साम्भ नामका राजा भएर तिनका सन्तानहरूले पुस्तौ पुस्तासम्म त्यहाँ राज्य गरे । राजा अशोकले कपिलवस्तुको ४ ली. टाढा रहेको नियोध जंगलमा एक स्तूप बनाए । जहाँ बुद्धले राजा शुद्धोदनलाई धर्म व्याख्यान गरेका थिए । जहाँ शुद्धोदन र उनका दरबारीहरू नियोध संघाराममा पर्खेका थिए ।

यही संघाराम नजिकै एक स्तूप रहेको थियो, जहाँ बुद्धले रूखमुनि बसी उत्तरपट्टी मुख फर्काएर महाप्रजापतिले दिएको काषायवस्त्र स्वीकार गरेका थिए । यही स्तूप नजिकै बुद्धले राजकुमार र ५०० शाक्य जमातलाई धर्म-देशना गरेका थिए ।

कपिलवस्तु शहरको पूर्वी द्वारभित्र, सडक नजिकै एक स्तूप थियो । यो ठाउंमा राजकुमार सर्वार्थसिद्ध (सिद्धार्थ) ले विभिन्न किसिमका शीपहरू सिक्के गर्दथे । यस द्वार बाहिर परनिर्मित वशवर्ती विहार थियो । त्यस विहारमा देवको एउटा हुणे मूर्ति थियो । राजा शुद्धोदनले राजकुमारलाई उनको जन्मपछि लुम्बिनीबाट दरबारमा ल्याएका थिए । उनीहरू विहारमा राजकुमारका लागि प्रार्थना गर्न गए । किनभने देवसंग भक्तजनको प्रार्थना पूरा गर्न सक्ने ठूलो शान्ति थियो । आश्चर्यको कुरो के थियो भने जब महामायाले राजकुमारलाई लिएर विहारभित्र जानुभयो तब देवको त्यो हुणे मूर्ति आफै उभ्यो । जब उनीहरू बाहिर निस्के तब त्यो मूर्ति आफै बस्यो ।

कपिलवस्तु शहरको दक्षिण द्वारको बाहिर एउटा स्तूप थियो । यो त्यही ठाउं थियो जहाँ राजकुमार सिद्धार्थले शाक्य कुलका छोराहरूसित लौह लक्ष मेदी तिरन्दाजी र अरू प्रतियोगितामा भाग लिएका थिए ।

यस स्तूपको ३० ली. दक्षिणपूर्वमा एउटा सानो स्तूपसहित बाण हानेर फोहरा बनेको थियो ।

त्यस बाणको फोहरादेखि ८० ली. टाढा लुम्बिनी थियो । लुम्बिनीमा एक पोखरी थियो । त्यहाँको पानी हरियो, सफा र स्वच्छ थियो । यस पोखरीको २५ पाइला उत्तरमा अशोक रूख थियो र राजकुमार सिद्धार्थ यही रूखमुनि जन्मेका थिए । यस रूखको पूर्वमा एउटा स्तूप थियो । यो त्यही स्थान हो, जहाँ दुई नागराजहरूले राजकुमारको जन्मपछि नुहाई दिएका थिए । त्यो स्तूप राजा अशोकले बनाएका थिए । भर्खर जन्मेका राजकुमारले चारै दिशामा सात पाइला हिँडेका बेला ती नागराजाहरू भूमिबाट प्रकट भई आकाशमा बसेर मुखबाट तातो र चिसो पानी छरेर राजकुमारलाई नुहाई दिएका थिए । त्यसै बखत यस स्तूपको उत्तरमा महामायालाई नुहाउन जमीनबाट तातो र चीसो पानीको दुई फोहरा प्रकट भए । यी फोहराहरूको छेउमा दुइटा स्तूपहरू छन् ।

यी स्तूपहरूको अगाडी केरि अर्को एउटा स्तूप थिए । केन्द्रिय भारतमा चार पैगोडाहरू पनि थिए । ती मध्ये एकवटा श्रावस्तीको अनाथपिण्डक बगै़चामा थियो । जहाँ मन्दिर र भिक्षु देखन सकिन्द्ध ।

जहाँ वोधिसत्त्व जन्मेपछि शक्तले बोकेका थिए । त्यस स्तूपको नजिक अर्को चारवटा स्तूपहरू थिए । यो त्यही ठाउँ थियो जहाँ देवलोकका चार राजाहरूले वोधिसत्त्वलाई बोकेका थिए ।

यी चार स्तूपहरूको छेउमा एउटा स्तम्भ रहेको छ । जसको टुप्पोमा घोडाको मूर्ति थियो । यो अशोक राजाले बनाएको थियो । पछि चट्यांग परेर जमीनमा लाडिरहो । यस स्तम्भको नजिक एउटा नदी पनि थियो । जुन पूर्वबाट दक्षिणमा बगदथ्यो । यसको स्थानिय नाम तेलार नदी थियो । राजकुमार जन्मेको बेला महामायाको रोग निको पार्न देवले यो अचम्मको तेल बनाएको थियो । पछि यो तेल पानीमा परिणत भयो ।

रामग्राम राज्य लुम्बिनीको पूर्वमा १०० कि. मी. भन्दा बढी दूरीमा अवस्थित थियो ।

हुएन-साङ्गले पनि फा-हेनले जस्तै रामग्रामको वर्णन गरेका थिए ।

भारतका पौच क्षेत्रहरूमा सोजोनका अभिलेखहरू:-

जिन लुयोका भिक्षु हुए चाओले इ. सं. ७२० मा भारत भ्रमण गरेका थिए । हुए चाओ जिन लुयोमा इ. सं. ७०४ मा जन्मेका थिए । उनी २० वर्षको छैदा चीनमा गएका थिए । उनले महायान बौद्ध धर्मको अध्ययन केही समयसम्म गरेका थिए । त्यसपछि उनी तीर्थयात्रीको रूपमा भारत पसे । फेरि इ. सं. ७२७ मा चीनमा फर्के ।

उनको चीन आगमनपछि उनले आफ्नो सम्पूर्ण यात्रा विवरण लेखे । उक्त पुस्तकको शीर्षक थियो 'The records of Travelling in five regions of India' धेरै समयसम्म यो पुस्तक हराइरहो । यस पुस्तकको उल्लेख केवल बौद्ध पुस्तक सूचीमा मात्र उल्लेखित थियो । भाग्यवश फ्रेन्च विद्वान् P. Pelliot ले यसलाई टुन हुवाड गुफामा इ. सं. १९०७ मा अपूर्ण पुस्तकको रूपमा पता लगाए । केही वर्षपछि एक जापानी विद्वान्ले यसलाई चीनियाँ त्रिपिटकमा संग्रह गरे ।

हुई चाओले यस किताबमा कपिलवस्तु शहरको वर्णन गरेका छन् । जस अनुसार केन्द्रिय भारतमा महायान बुद्धधर्म र थेरवाद बुद्धधर्म दुवै निकै प्रसिद्ध

एउटा बैशाली शहरको आम्रपाली बगै़चामा थियो । यो पैगोडा अहिलेसम्म पनि संरक्षित छ । तर मन्दिर विरानो र भिक्षु रहित थियो ।

त्यसमध्ये एउटा कपिलवस्तुमा थियो । कपिलवस्तु त्यो शहर थियो, जहाँ बुद्ध जन्मेका थिए । अशोकवृक्ष अप्झ पनि त्यहाँ छैदेछ । त्यहाँ पनि न भिक्षुहरू छन् न किसानहरू नै । शहर विरानो थियो । तर पैगोडा भने सुरक्षित थियो । धेरै जसो भाग विरानो र कपिलवस्तु शहर जंगलले भरिएको थियो । यात्री, तीर्थयात्रीहरूलाई बाटो पहिल्याउन निकै गाहो थियो । बाटो वरिपरि ढाँकाहरू अक्सर देखिन्थे ।

चौथो पैगोडालाई 'अमूल्य पाइलाहरूका तीन बाटाहरू' भनिन्थ्यो । केन्द्रिय भारतको स्वर्गीक शहरबाट सात दिनको बाटो थियो भने यो दुई गंगा नदीहरू बीच अवस्थित रहेको छ । बुद्ध ब्रायतिंसबाट जम्बुद्वीप फर्केको हुनाले त्यहाँ यो पैगोडा बनाइएको थियो । त्यसैले यो अमूल्य पाइलाहरूका तीन बाटाहरू भए । बाँयाको बाटो सुनको, दायाँपट्टीको बाटो चाँदीको र बीचको बाटो Lapis Lazuli हो । बाँया बाटोमा ब्रह्मा, दायाँ बाटोमा शकदेव इन्द्र र बीचका बाटो बुद्ध हो । ब्रह्मा र शक बुद्धका सहायक थिए । र उनीहरू ब्रायतिंसबाट सौ फर्केका थिए । त्यस पैगोडा वरिपरि मन्दिर र भिक्षुहरू छन् ।

Wu Kong's को भारत भ्रमणको अभिलेख:-

चीनियाँ भिक्षु Wu kong इ.सं. ७५१ देखि ७९ सम्म भारत भ्रमण गरेका थिए । उनले आफ्नो पुस्तक 'The Records of Wu Kong's Travel in India' मा उनले बुद्धको पवित्र जन्मस्थल कपिलवस्तुमा स्तूप र पैगोडा देखेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । इ. सं. ७६४ मा कपिलवस्तु भ्रमण गरेका थिए ।

३६

राजा अंशुवर्माले राज विहार बनाए जस्तै मानदेवले मान विहार र शिवदेवले रुद्रवर्ण महाविहार (=उकुबहाल) बनाएका थिए ।

बुद्धगया यात्राको डायरी

- भिक्षु विपस्सी धम्मारामो

१३ सितम्बर १९९७ का दिन बिहान ११.३० बजेतिर बैकक एअरपोर्टबाट उडेका हामी साथे दुइघण्टा पश्चात् कलकत्ताको नेताजी सुभाषचन्द्र एअरपोर्टमा ओल्यौं र बेलुकाको ७ बजेतिर हावडा रेलमा चढी बिहानको ५ बजेतिर गया जंक्शनमा सम्प्राप्त हुन पुग्यौ। तत्पश्चात् एउटा गाडीबाट १२ कि. मी. यात्रा गरी बुद्धगयाको थाइविहारमा पुग्यौ।

वात्थाई बुद्धगया विहारका नायक भिक्षु वरः राजबोधिवेश (महाथअङ्गोद) का कृपाले बस्ने कोठा पाएँ। विहान सात बजेतिर पवित्र बुद्धगया तीर्थ अर्थात् महाबोधि मन्दिर, वज्ञासन र बोधिवृक्ष रहेको स्थानमा दर्शन र पूजन गर्न गयौ। यहाँ भगवान् बुद्धले ज्ञान लाभ गर्नुभएको र विचरण गर्नुभएको थियो। त्यसैले विश्वका विभिन्न देशदेशान्तरबाट श्रद्धालु धर्मावलम्बीहरू, विद्यार्थी, विद्वान् राजनेता, अधिकारी, भिक्षु, गृहस्थी सबै-थरिका मानिसहरू दर्शन तथा पूजा गर्न, जप-ध्यान गर्न, अध्ययन अन्वेषण गर्न यहाँ आइपुग्छन्।

महाबोधि मन्दिरको माथिल्लो भाग धेरै परबाट टहकारै देखिन्छ। मूलगेटमा पुग्नेबित्तिकै भव्य मन्दिरको दर्शन पाइन्छ। पूर्वदिशामा रहेको भन्याड ओर्लने बित्तिकै क्लात्मक पुरानो मूलद्वारको अवशेष पर्दछ। यो नाघेर जादा बीयातिरको सानो मन्दिरभित्र सन् १३०८ मा बनेको भव्य बुद्धपाद शिला छ। सगै रहेका अरु मन्दिरहरूमा बाह्यण-पण्डाहरूले भेष बनाइएका अनेक बौद्ध मूर्तिहरू छन्। यसपछि मुख्य महाबोधि मन्दिरको ठीक अगाडी पगिन्छ। मन्दिरका चारै कुनूमा रहेका शिखरहरू नै हाम्रो नेपालको ललितपुर (पाटन) का महाबौद्ध जत्रा छन्। यसको बीचको शिखर सलङ्क ५२ मीटर (१७०फूट) अगलो छ।

सत्रौ शताब्दीदेखि शैव महन्तको हातमा पर्दा महाबोधि मन्दिर जीर्णशीर्ण भएर भट्केर पहिलो तल्ला पुरिन गएको थियो। गत एकशय चानचुन वर्षदेखि बुद्धमार्गीहरूका आवागमन बढेपछि उचित जीर्णोद्धार र सुव्यवस्था पाएर यो मन्दिर प्रभावशाली ढंगले उभेको छ। यस मन्दिर नै सारा दुनियाको सामु बुद्धगयाको नामले चिरपरिचित हुनपुगेको छ। शुरूमा

राजा अशोकबाट बनाइएको पहिलो तल्लाको आकृति सोची-स्तूपको रेलिंगमा पाइएको छ। माथिका तल्लाहरू राजा कनिष्ठबाट बनाइएको हो भन्ने इतिहास छ। आजसम्म अर्थात् २ हजार २२ शय वर्षको लामो अवधिमा यसको जिर्णोद्धार, पुनर्निर्माण धेरैचोटि भइसकेको छ। यसमा भारतकै विभिन्न प्रान्त लगायत नेपाल, श्रीलंका, बंगलादेश, बर्मा आदि देशका राजा-महाराजाहरू, साहु-महाजन, भिक्षु-आचार्यहरू सरीक भएको अभिलेख-प्रमाणहरू पाइन्छन्। अहिले यसको पहिलो तल्लाको बाहिर भित्तामा अनेक बुद्ध-मूर्तिहरू रहेका छन्। दिउसो मन्दिरको द्वारबाट पस्ता भित्र औद्यारो लाग्यथ्यो। त्यस्तै भित्री ढोकाको संघारमा ठेस लागला भनी होश राख्नुपर्छ।

मूलढोकाको भित्र ठीक अगाडीको भित्तासैरै लगभग ८ फूटज्वारा भार-विजय मुद्राको भगवान्को मूर्ति बिजुलीको प्रकाशमा देखिन्छ। बर्मेली सुनले रंगाइएको यो मूर्ति सुन्दर तथा शान्तिदायक छ। मुख्य पूजा गरिने ठाउमा यो पहिलो हो। अब यात्री बाया मुडेर गई केही फूट अगाडी सीधुरो भन्याड छ जसबाट दोशो तल्ला पुगिन्छ। जहाँ अनेक पुराना मूर्तिहरूको दर्शन पाइनुका साथै ध्यान गर्ने कोठा पनि छ। यो पंक्तिको लेखक १५-१६ वर्ष अगाडी चढेको थियो। तर यसपालि मौका पाइने। किनकि यहाँ मरम्मत भड्डरहेको थियो। भुइमा ओद्याइएका दुंगाका खसे फल्याकहरू, गारोका ठूलाठूला ईटाहरू र यसलाई सूक्ष्म तरीकाले जोडिएका थिए। गारो अचिन्तनीयरूपले बाक्लो छ, जसले गर्दा बाहिर विशाल देखिने मन्दिरको भित्रीभाग सीधुरो छ। अब मन्दिरबाट निस्केर दाँया मुडी मन्दिरको परिकमा गच्छ्यौ। मन्दिरको ठीक पछाडी अर्को २ वटा अति महत्त्वपूर्ण पूजनीय वस्तुहरू महाबोधिवृक्ष र यसको फेदमा वज्ञासन छन्। यहिं बोधिवृक्षमुनि वज्ञासनमा बसेर भगवान् बुद्धले अनुत्तर-सम्प्यक् सम्बोधि ज्ञान पाउनु भएको थियो भनी विश्वास गरिन्छ र यहाँ श्रद्धालुहरू भाविभोर हुन्छन्। अहिले यहाँ बारले धेरिएको छ, र भित्र ढोगभेट गरिसक्नासाथ निस्केर बाहिर सिंगमरमर ओद्याइएको खुल्ला ठाउमा बसी पूजा, धम्दिशना, जप-ध्यान गर्ने गरिन्छ। यहिनेर

२ जोडा शिलामय बुद्धपादहरू छन् । परिक्रमा गर्दै मुझदा मन्दिरसंगै पूर्व-पश्चिम लम्बिएको रत्नचंक्रमण चैत्य पुगिन्छ । बुद्धजीवनीमा लेखिएअनुसार यहाँ भगवान् चंक्रमण गर्नुहुन्यो । यति सबै पूजनीय स्थान र वस्तुहरूलाई घेरिएको हुँगाका रेलिंगहरू अशोक-कालीन काठका ठाउमा ईशापूर्व पहिलो शताब्दीतिर केरिएको मानिन्छ । यसपछि मरम्मत गरिए पनि आकार प्रकारभा जस्ताको तस्तै राखिएको विश्वास गरिन्छ । यो रेलिंगबाट बाहिर अनेक मन्दिर-स्तूपहरूका अवशेषहरू छन्, जसमध्ये मन्दिरको उत्तरतिर भगवान्नले सप्ताहसम्म एकत्रक्ष हेर्नुभएको चैत्यस्थान (हेनसांगका अनुसार) र प्राचीन कालका श्रीलंकाका राजा महानाम भन्ने दाताले बनाएको मन्दिर मुख्य छन् । महाबोधि मन्दिरको पूर्वोत्तरतिर अनिमिश चैत्य र दक्षिणपूर्वमा अर्को मन्दिर एउटा उल्लेखनीय छ । दक्षिणतिर अलिक पर अशोकस्तम्भ र त्यसको पञ्चम-उत्तरमा अशोकस्तूप रहेको छ । अशोकस्तम्भको दक्षिणतिर एउटा सुरम्य पोखरीबीच नागफणाले छाएको बुद्धभूर्ति छ, तर यो प्राचीन मुचलिन्द चैत्यको रूपमा मानिन्दैन किनकि यो त महाबोधि मन्दिर मरम्मत गर्दा ईटा बनाउन माटो छिकिएको ठाउ हो । यति सबैको दर्शन गर्न यहाँ २०-२५ फुट जिति उकालो ओरालो गर्नुपर्छ ।

बुद्धगया आधुनिक नेपालको इतिहासमा पनि एउटा महत्त्वपूर्ण अध्याय हो । यो पवित्र तीर्थले नेपाली धर्मावलम्बीहरूलाई पनि निछै प्रेरणा र उत्साह दिहाएको छ । यहाँ १८ औ शताब्दीको अन्त्यतिर विशाल नेपालको निर्माणपछि आधुनिक नेपालबाट पनि यात्रीहरूको आगमन सदा अटूट रही आएको छ । लिखित प्रमाणको रूपमा ईस्वीको १९ औ शताब्दीको शुरुमा ललितपुरबाट बुद्धगयाको यात्रामा पण्डित अमृतानन्द बाँडा आएको थियो । बुद्धगयामा यिनले विष्णुपादुका भनी साइनबोर्ड राखिएको देख्दा चुपलागर बस्न नसकी कराउन थाले- 'यो बुद्धपादुकालाई विष्णुपादुका भनी लेख्ने को उल्लु हो ?' अनि काशी-देखिका ब्राह्मणपण्डाहरू शास्त्रार्थ गर्न आए । नेपालीले अर्थ विनिश्चय नामक ग्रन्थको प्रमाणद्वारा प्रतिवाद गरे । त्यस ग्रन्थको ८० व्यञ्जन विषयक टीकामा नन्दावर्त श्रीवत्स चिन्ह भगवान् बुद्धको बाहेक अरु कसैको हुँदैन । यो चिन्ह ब्रह्माको ललाटमा, विष्णुको छातिमा र

महेश्वरको पेटमुनि हुन्छ ।' भनी जोडारपूर्वक भन्दा श्रोतावर्गले करतल ध्वनि गरेर अभिवादन गरे । यो (ने. स. ९३५) अर्थात् सन् १८२७ तिरको घटना हो । कैतै कैतै यो घटना सन् १८११ तिरको भनी उल्लेख गरिएको छ । जे होस् यो घटना महाबोधि मन्दिरलाई शिव मन्दिर भनी जिही गरी बसेका शैव महन्तहरूलाई खतराको घण्टी थियो । अर्थ एकजना शैव सन्यासीलाई बुद्धधर्ममा दीक्षित पनि गरेका थिए । यसबाट त्यहाँका महन्तसंग ठूलो झगडा पन्यो र सरकारी तवरबाट पनि आफूले सरक्षण नपाएकोले केही समयसम्म महाबोधि मन्दिरको पूजारी जस्तो बनी बसेका पण्डित अमृतानन्द आफनो केही शीप नलागी नेपाल फर्केका थिए । यो झगडाबाट प्रसिद्धि र प्रेरणा दुबै पाएका उल्लाई तत्कालीन नेपालस्थित ब्रिटिश रेजिङ्यन्स बायन्हइसनबाट जागीर पाएकोले बौद्ध साहित्य तथा कलाक्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिए । ब्रायन्हइसनको मार्फतबाट यिनले गरेको कार्यबाट परिश्चमी जगत्तलाई बुद्धधर्मको परिचय गराउने काम हुन गएकोले ठूलो ऐतिहासिक महत्त्व छ ।

यसको लगभग एकशताब्दीपछि अर्थात् सन् १९२५ तिर नेपाल सरकारबाट निर्वासनमा परेका ५ जना महायानी नेवार भिक्षुहरू बुद्धगयामा आइपुरोका थिए । उनीहरू यहाँ बर्मी भिक्षुबाट थेरवादी भिक्षु बनेका थिए । यो घटना आधुनिक नेपालको बौद्ध इतिहासमा थेरावादसंग परिचयको प्रथम घटनाको रूपमा महत्त्वपूर्ण छ ।

यो महाबोधि मन्दिर बुद्धभार्गीहरूलाई सुम्पयोस् भनी माग राखी महाबोधि सोसाइटी अफ इण्डियाको तर्फबाट इण्डियन नेशनल कंग्रेसको ३७ औ अधिवेशनमा डेलिगेशन जानेहरूमा नेपालका धर्मदित्यर्थमाचार्य (श्री धर्मचार्य) पनि थिए (सन् १९२२) । पछि सन् १९४९ मा महाबोधि मन्दिरको लागी अर्धसरकारी व्यवस्थापन कमिटी बनेदेखि नेपालका तर्फबाट श्री दयावीरसिं कंसाकार, भिक्षु अमृतानन्द आदि व्यक्तित्वहरू यसका सल्लाहकारमा रहिसकेका छन् ।

बुद्धगयामा बर्षनी नेपाली तीर्थयात्रीहरूको ओइरो लाग्छ । नेपाली श्रद्धालुहरूले यहाँका तिब्बती, सिक्किमी, दार्जिलिङ्गे, बर्मली, भूटानी, बंगाली, श्रीलंकाली, थाई आदि विहारहरूमा धर्मशाला, मन्दिरादि बनाउन, चलाउन श्रद्धा देखाएका छन् । शासकवर्गले बुद्धधर्मको नेतृत्व नगर्दा

विदेशमा नेपाली राष्ट्रिय पहिचान बनाउन नसकेको कुरा यहां टड्काई देखिन्छ ।

यहाँका प्राचीन सूपहरूका गजुरहरू महन्तको मथमा रहेका मसानहरूमा शिवलिंगका सत्ता राखिएका शयोंको संख्यामा छन् । बुद्धगयाको लागि कुनै सर्वमान्य गुरुयोजना बनेको छैन । समय-समयमा ड्रापट गुरुयोजना बन्धन् र तदनुसार मरम्मत-सम्भार र विकास कार्यहरू हुन्थन् । अनेक दृष्टिले बुद्धगया प्रभावशाली छ र सुव्यवस्थित छ । यसको पुरातात्त्विक महत्त्वको राम्रो प्रचारको लागि पूर्व-पञ्चिम र उत्तरातिर ढूगुर परेको भग्नावशेषहरू हटाएर संरक्षण हुनुपर्दछ । यसको लागि ती जग्गाहरू अधिग्रहण हुनुपर्ने देखिन्छ ।

महाबोधि मन्दिरमा दर्शन-पूजा गर्न विभिन्न बुद्धमार्गी देशहरूबाट आउनेहरू बाहेक भारतीय भक्तहरूको पनि ठूलो भीड हुन्छ । भारतीय यात्रीहरू प्रायशः घोषित बुद्धमार्गी नभए पनि बुद्धगयाको बातावरणले धेरै प्रभावित हुन्थन् । शायद यिनीहरू यहाँका पुराना बुद्धमार्गी होलान् र नेतृत्वको अभावमा बौद्ध प्रभाव क्षीण हुई गई बाह्यण अनुयायी भएका होलान् । बुद्धगयाको परम्परागत जनप्रियताले गर्दा अनेक पुराणहरूमा यसका उल्लेखहरू पाइन्थन् । यो ठाउँ पितृहरूको वास हो रे । यहां वरपर (गया तथा बुद्धगया क्षेत्रमा) ४५ वटाभन्दा बढी पिण्डतर्पण गरिने बैदिकाहरू छन् । सितम्बरको तेश्रो चौथो हप्तमा पितृपक्ष अर्थात् पिण्डतर्पण गर्ने मेला पर्दछ रे । पिण्डादान गरिने ठाउँ यो मन्दिरको केही भीटर पूर्वतिर रहेको फल्गु वा अनोमा नदीको घाटमा विष्णुपद मन्दिर रहेको छ । यहां जुता र गैरहिन्दू पस्न मनाही गरिएको कुरा ढोका माथि टाँगिएको साइनबोर्डले देखाउँछ । यस हिसाबले बुद्धगया मन्दिर सबै प्रकारका मानिसहरूलाई खुल्ला छ । तर पनि ब्राह्मणहरूका आन्तरिक क्षेत्रमा बुद्धगया र कासीको नाम तीर्थहरूको फेहरिस्तमा नराखिएको कुरो विद्वान्हरू उल्लेख गर्दछन् । वायुपुराणमा उल्लेख भएको गयासुर-बधको कथाले कहूर ब्राह्मणवादीहरूको बुद्धर्मपतिको प्रतिक्रियाको प्रतीक हो भनी आधुनिक ढंगका विद्वान्हरू मान्दछन् ।

जे होस्, बुद्धगया मन्दिरको व्यवस्थापनको लागि सन् १९५२ देखि विहार सरकारले कानून पारित गरेर शैव महन्तको आफूखुशी गर्नावाट मुक्त गरी स्वतन्त्र

व्यवस्थापन कमिटि बनेर यसको सञ्चालन र विकास भइरहेको केही हदसम्म सन्तोषको कुरो हो । हामी आशा गरौ भगवान् बुद्धले सम्बोधि पाउनुभएको यो पवित्र तीर्थको उत्तरोत्तर प्रगति तथा राम्रो संरक्षणका साथै विकास हुई जाओस् ।

महाबोधि मन्दिरको कम्पाउण्डको उत्तर र पञ्चिमतिरका हुंगुरमुनि अनेक पुराना विहार, मन्दिर, चैत्य आदिका भग्नावशेषहरू पुरिएका छन् । यसको संरक्षण गर्न जग्गाको अधिग्रहण, उत्खनन् आदि कार्य हुन बाँकी नै छ । बरू उल्टै त्यही सिमेण्टीका घर मन्दिर, मस्जिद आदि बन्न थालेका छन् । शायद यी निर्माणहरूले भविष्यमा पुरातात्त्विक अन्वेषण कार्यमा बाधा पर्न सक्छ । त्यही अलकट्रे सडकमुनि पनि पुरातात्त्विक महत्त्वका अवशेषहरू पुरिएका छन् । पर्याप्त साधन र श्रोत जुटेपछि यहाँको अनमोल सम्पदा जनसमक्ष आउनेछ होला । अरू पुरानामा यहाँको नैरञ्जरा नदी पनि हो । यसको उल्लेख बुद्धजीवनीमा अनेकबार आउँछ ।

नैरञ्जराको अर्थ नीलो पानी हो । भगवान्ले सम्बोधिप्राप्ताका र पछि पनि यहाँको पानी परिभोग गर्नुभएको थियो । धेरैजसो समयमा यो नदी हिंडेर तरिन्छ । गाडी तर्नलाई पुलको व्यवस्था गरिएको छ । यो नदीको पारि १ कि.मी. जति दक्षिणमा सुजाताका घर थियो भनिने स्थानमा र उरुवेल काशयपलाई बोध गरेको ठाउँमा नागले फणा ओढाएको ठाउँ मुचलिन्दमा अहिले पोखरी सुकिसकेको छ र यात्रीहरू कमैमात्र जाने गरेको हुनाले आफू पनि जान पाएन । नैरञ्जरा नदीको किनारै-किनार हुई बनाएको विशाल क्याम्प शैव महन्तको मठ हो । केही अंशमा काठमाडौंको हनुमानढोका राजदरबार जस्तो देखिने चोकको छेउछाउमा, मूलढोकामा, बरन्दा वा छिंडिमा अझ साना साना स्वतन्त्र मन्दिरहरूमा संग्रहित बौद्धमूर्तिहरू दर्शनीय छन् । चोकको बीचको सत्तलमा महन्तको गद्दी छ । मठको अर्को छेउमा मसान छ, जहाँका समाधिहरूमा शिवलिंगको सत्ता चैत्यका गजुरहरू लगाइएका छन् ।

बुद्धगयाका नयी दर्शनीय स्थानहरूमध्ये पुरातात्त्विक संग्रहालयमा विभिन्न बौद्धमूर्तिहरू र महाबोधिका पुराना रेलिंगहरू प्रदर्शित छ । बुद्धगयामा विभिन्न देशका बुद्धानुयायीहरूबाट निर्मित नया - नया

विहारहरूबाट निर्मित नया नया विहारहरू छन् । सबभन्दा पुरानो तथा प्राचीन श्रीलंकाली धर्मशाला हो । यसको छेउमै तिब्बतीय कलाकृतिद्वारा परिपूर्ण सौन्दर्य गेलुक्पा गुम्बा निर्मित छ । अनि चीनिया विहार नाधेपछि सन् १९५० मा थाइराजाबाट निर्माण गरिएको भव्य बौद्ध मन्दिर बात् थाइ देख्न सक्नेछौ । एउटा कुनामा भूटानी गुम्बा, दोबाटो नाधेपछि तिब्बती कार्यु गुम्बाका साथै २ वटा जापानी विहारहरूमा विराजमान भइरहनुभएका भगवान्को दर्शन पश्चात् अन्तमा यहाँको खुल्ला बगीचामा रहेको सबभन्दा अगलो अर्थात् २४ मीटर अगलो शिलामय भगवान्को दर्शन गर्न पाइन्छ । यस बाहेक महाबोधि क्याम्पको दक्षिणतिर नया थाइविहार बाटपा: बुद्धगया बन्दैरहेको छ, र प्रागबोधि जाने बाटोमा महन्तको मठको छड्के अगाडी बर्मी धर्मशाला अवस्थित रहेको छ । अङ्ग नया नया बन्दै गरेका अनेक विहार तथा गुम्बाहरू पनि रहेको छ । नैरञ्जना नदीपारिका सबै स्थानहरूको दर्शन गर्न जान ३-४ कि.मी. जति बाटो पर्दछ । सबै ठाउंमा मोटर योग्य बाटोको व्यवस्था रहेको छ ।

बुद्धगयामा केही परका अरू दर्शनीय स्थलहरूमा प्रागबोधि, गयातीर्थ मगध विश्वविद्यालय र मैत्रेय बुद्ध मूर्ति राख्ने योजना स्थल आदिको पनि महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको कुरालाई नकार्न सकिदैन ।

दोंगसिरी (प्रागबोधि) बुद्धगयाबाट ७ कि. मी. कच्ची सडक सहित २५ कि. मी. दूरीमा निर्मित छ । फल्नुनदी पार गरी धानखेत र तराइका जस्ता गाउँ हैदौ होचो डौडाको केदीमा पुर्यो । बोधिसत्त्व सिद्धार्थ तपस्या गर्दा बेहोश भएको ठाउंबाट हामी डौडा चढ्दौ । लगभग ३-४ शय फुटमाथि भिरालो चट्टानमा गेलुपा लामाहरू बम्ने सानो गुम्बा अवस्थित छ जहाँ ४ जना घेरुंग र गेल्दू बसोबास गर्न्दैन् । सबभन्दा माथि चट्टानमा एउटा गुफा छ जहाँ बोधिसत्त्वले ६ वर्षसम्म तपस्या गरेका थिए । जहाँ गन्धार शैलीका ३-४ फुटे तपस्यारत बोधिसत्त्वको २ वटा मूर्तिहरू विद्यमान छ । दायांतिर पर्दाले छोपिएको मञ्जुश्रीको मूर्ति प्राचीन देखिन्छ साथै अर्को नया मन्दिरमा महाकालको र तेश्रो मन्दिरमा शाक्यमुनिको ७-८ फुट अगलो मूर्ति निर्माण गरिएको पाउँछौ । यस ठाउंमा स्वस्थ र मनोबलयुक्तहरू मात्र चढन सक्न्दैन् । तलको भैदानमा कोरियन विहार र स्कूल भर्खर बनाइएको छ । थाइ विहार बनाउने

योजनाका साथै १०-१२ मीटर अगलो तपस्यारत बोधिसत्त्वको मूर्ति निर्माण गर्ने योजना समेत रहेको कुरा थाहा हुन आयो ।

बुद्धगयाबाट नजिकका स्थानहरूमा गयातीर्थ पनि एक हो । गयातीर्थमा ब्रह्मयोनि डौडाको मनोरम दृश्य देख्न सक्छौ । जहाँ ठाउं ठाउंमा धाटहरू, विभिन्न देवीदेवताका साना साना खुल्ला मन्दिरहरू, घाटमा ओर्लाने ढुंगे खुड्किलाहरू, आकल झुकल देखिने रुख, पूजासर्जामिका बचेखुचेका गार्वेजहरूको पनि अबलोकन गर्न सकिन्छ । पितृपक्षको मेलापात पनि गयामा गर्ने यहाँको चलन रहेछ । जसले गर्दा भगवान् बुद्धले गयामा दिनुभएको उपदेश झलझलति याद आउँछ “यदि तिमी झुठो बोल्दैनौ, जीवहरूको हानि गर्दैनौ, मिथ्यादृष्टिक छैनौ, बरु श्रद्धालु छौ भने गया किन जानुपन्यो ? गयातीर्थको पानी पनि घरको कुवाको जस्तै नै हो ।”

- वत्थुपमसुत्त, मञ्ज्ञम निकाय

(क्रमशः)

जानी राखौ

- सम्प्राट कनिष्ठले पाटलीपुत्र जितेर लिंदा बुद्धको कमण्डलु (=पात्र ?) र आचार्य अश्वघोषलाई आफूसंग लगेको थियो ।

- छैठौ शताब्दीका प्रख्यात महायान बौद्ध दर्शन शास्त्रीहरू असंग र बसुबन्धु दाजुभाइ थिए । उनीहरूको कान्छो भाइ विरच्छिवत्स थेरवादी थिए ।

- भनिन्छ कि नागार्जुनले सम्पूर्ण त्रिपिटक ९० दिनमा कण्ठ गरेका थिए ।

- ल्हासाको प्रसिद्ध पोताला दरवार सन् १६४५ मा पाँचौ दलाई लामाले बनाउन लगाएको थियो ।

- छैठौ शताब्दीमा दक्षिण चीनमा ताओवादी र बौद्धहरू बिच ठूलो विवाद भएको थियो । सम्प्राट वेन हवेन (५५०-५५८) ले आफै अगाडि बौद्ध र ताओहरू बिच शास्त्रार्थ गर्न लगायो । बुद्ध-धर्म उक्त शास्त्रार्थमा जितेकोले ताओहरू बौद्ध भिक्षु बन्नपरेको थियो ।

आधुनिक युगमा धर्म

- चन्द्रकाजी शाक्य

संसारमा दुई किसिमका मानिसहरू मात्र सुख तथा दुःखबाट मुक्त हुन्छन्- एक किसिमका बिल्कूले मूर्ख र अर्को किसिमका जो आफूबाट उठी जान्छ, आपनो मस्तिष्कलाई अतिकमण गरी ज्ञानावस्था प्राप्त गरी लिन्छ । बौकी सबै मानिसहरू बिभिन्न किसिमका तनाव तथा दुःखमा जिउदछन् ।

जब धर्मगुरु र दार्शनिक, "मानवता एक हुन्, सबै दाजुभाई हुन्" भन्ने कुरा गर्दछन् त यस्तो भनी उनिहरू ज्ञानको एक अंश र ज्ञानको प्रकाशबाट प्रकाशित चित्तको आवश्यक अभिव्यक्ति गर्दछन् । यस तथ्यलाई आज जति स्वीकार गर्न गइरहेको छ, त्यति इतिहासमा पहिले कहिल्यै गरिएको थिएन । मनुष्यका आधारभूत शारीरिक गठन, उसको मानसिक स्फुकाव, उसको नैतिक आवश्यकताहरू उसको आध्यात्मिक आकांक्षाहरू संसारभरमा एक जस्तै छन् । जन्म, विकास, बचपन तथा यौवन, विरामी, बुढौली तथा मृत्यु, प्रेम र मित्रता, दुःख तथा सुखको चक्र सबै मानिसहरूका लागि समान छन् । हामी एकै स्रोत तथा एकै नियतिको भागीदार हैं एकै मनुष्य जाति-मानव जाति एकै हुन् । मानवताको यो एकमात्र मुख्यारविन्दु होइन, न यो सिर्फ सपना हो । यो एक ऐतिहासिक तथ्य बनिरहेको छ । सञ्चारको गति बढानाको फलस्वरूप विचारहरू तथा यन्त्रहरूका स्वामी मनुष्य, मनुष्यमात्र हो । ऐतिहासिक प्रकृयाका आवश्यकताहरूले संसारलाई एक गरिरहेको छ । हामी एक नया समाजको चौखटमाथि खडा छौं । जो भविष्यको समस्याहरू प्रति जागरूक छन्, उनीहरू आपना विचार तथा कर्ममा मनुष्य जातिको एकता, आदर्शलाई आपना पथ प्रदर्शक सिद्धान्त बनाउदछन् ।

यो कुरा सबै संस्कृतिको लागि सही हो कि उच्चतर जीवनको सपना जीवनको सबभन्दा ठूलो उपकार हो । पूर्णताको खोज मनुष्य जीवनको प्रभुख प्रवृत्ति रहेको छ । मनुष्य मूलतः पुनर्रचयिता हो । उ पुरानो पद्धतिहरूबाट कहिल्यै संतुष्ट हुदैन ।

विभिन्न देशहरूका आर्थिक सम्बन्धहरूका कारण दुनियाँ सांगुरिदै गएको छ । एशिया तथा अफ्रिकी देशहरू त्यस स्थितिबाट गुजिरहेका छन्

जसलाई जागरणको क्रान्ति भनिन्छ, जसमा अरू राम्रो जीवन स्तरको माग अहिलेसम्म बनेको छ । उनीहरू आधुनिकताको बाटोमा गइरहेका छन्, जसको दोश्रो नाम औद्योगिकरण हो । हामी सबै विज्ञानको एकै 'भाषा' प्रयोग गरिरहेका छौं । औद्योगिक विकासको लागि अति अत्याधुनिक यन्त्रहरू काममा ल्याइरहेका छौं । फलस्वरूप हरेक ठाउमा नया प्रकारका मूल्य अकाशी रहेको छ । पहिले मानिसका साथ सञ्चारको यस्तो माध्यम या एक अर्कामाथि निर्भर रहने यस्तो बन्धन सूत्र कहिल्यै थिएन, जसको कारण विश्व समुदाय सम्भव हुन्छ । विश्व एक एकाई बनेको छ र उसको माग छ कि उसलाई एक एकाई मानोस् ।

आज विलंक्षण शक्तिवाला आणविक अस्वहरूको विकासमा नजर राल्नु जरूरी पनि भएको छ । सैन्य अजेयता जस्ता कुनै चीज हुदैन । आणविक युद्धको मतलब होला सबैको विनाश । सबै देशका भारय अभिन्न रूपले एक अर्कासित जोडेको छ । या त हामी एकै साथ रहन्छौं या एकै साथ मछौं । या त एउटै समाज बन्ना या कुनै समाज बौकी नरहला । यसैले हामी कुनै यस्तो यथार्थ बाटो खोजनुपर्ला जसबाट मानवता स्वयं आपनो विनाशको कारण नबनोस् ।

सैन्यवाद र राष्ट्रवाद पुरानो भैसक्यो, निरर्थक भैसक्यो । आजको युगमा युद्धको अर्थ मनुष्यको बचाउ नभई उसको आत्मघाट हो ।

विश्व-स्वास्थ्यसंघ अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संघ र यस्तै अर्को संस्थाहरू यस कुराको केशिस गरिरहेका छन् कि संसारका देशहरू बीच रहन-सहन र अवसरको जुन असमानताहरू छन् त्यसलाई हटाई दिने । उनीहरू यस कुराको स्वीकार गर्दछन् कि जाति, संस्कृति तथा राष्ट्रियताको बाबूजूद सारा मानवताको लागि आर्थिक समस्याहरू एक जस्तै छन् । भोक कुनै एक राष्ट्रलाई जान्दैन । निराशा कुनै खास मानिसहरूको चीज होइन । विश्वको साधनहरूको विकास समुच्चा मानव जातिको लागि गरिनुपर्दछ । अब यो कुरा अरू ज्यादा स्वीकार गर्न गइरहेको छ कि जुन साधन-सम्पन्न देश छ, त्यसमाथि कम साधनवाला देशहरूलाई माथि उठाउने जिम्मेवारी छ । शान्ति तब स्थापित हुन सक्छ जबकि

दुनियाका मानिसहरू शास्त्रीकरण, भोक, गरीबी, रोग तथा निराशाबाट छुटकारा पाओस् ।

विज्ञान र उद्योग, शिक्षा र संस्कृति हामीलाई भौतिक तथा बौद्धिक स्तरमा मिलाइरहेका छन् । हामीलाई मानवताका सिर्फ एक संगठनको रूपमा होइन बरु एक जीवित रचनाको रूपमा हेर्नु जरूरी छ जुन भित्र भित्रै त्यस मूल्यसित संग्रहित छ, जसलाई हामी मानवीय गौरव तथा स्वतन्त्रतासित अलरग गर्न सक्तैनै । यस्तो विश्वमा जसको मान निर्धारित हुई गइरहेको छ, संस्कृतिहरूका वैविध्य सौन्दर्य तथा रचनात्मकता ल्याउँदछन् ।

थाहा भए पनि, त्यस कुरामाथि विश्वास गर्दै जानु, जसलाई चित्त गलत थान्दछ, यही मनुष्य-जीवनको दुखको कारण हो । कुनै पनि आरोपित सुधार समस्याको तहसम्म पुग्न सक्तैन । मनुष्यको चित्तलाई नयाँ स्थितिहरूको सत्यतिर मोड्नु छ । हामीलाई मानिसहरूको चित्तसंग श्रम गर्नुपर्ला । असल व्यक्तिसंग लाग्नुपर्दछ । हामीले यस कुराको तत्परता प्रकट गर्नुपर्दछ कि हामी विश्वास तथा मित्रतापूर्वक साथ रहन सक्छौ । हामीले यस धारणा पछा गरी लिनुपर्दछ कि भगवानुको अनुकम्पा केवल कुनै जाति, सम्प्रदाय या देश विशेषमाथि होइन र यदि हामी रामो आचरण गरै त हामीलाई उसको आशीर्वाद प्राप्त होला । जरूरत यस कुराको छ कि हृदय परिवर्तन होस् र धर्म यस मामलामा प्रभावी हुन सक्छ ।

मानिसमा यति आडम्बर तथा यतिका अज्ञानता हुन्छ कि उ आफूलाई जान्न नै पाउँदैन । उ यति आत्मरत हुन्छ कि अर्काको दोषहरूको सहन पनि गर्न पाउँदैन, उनलाई आफूमा बनाई राख्दछ । मूर्खतावश, देवतासम्म आडम्बरमा झगडा गर्दछ । बढौ गएको तनाव, पाप-क्रोध र अनियन्त्रित क्षोभको परिणाम हो । खतराको आपनो एक तीव्र सम्मोहन हुन्छ ।

जीवन रामो र न.रामोको बीच लगातार एक संघर्ष हो । जब हामी खराबको नजरअन्दाज गर्दछौ तब हामो मन आधारहीन, आशावाद र जब रामो असलको नजर अन्दाज गर्दछौ तब निरूद्देश्य निराशा-बीच झुलिरहन्छौ । सबभन्दा कठिन समस्या आत्म नियन्त्रणको हो । विज्ञानले हामीलाई मानवतर प्रकृति-

माथि गहिरो नियन्त्रण दिएको छ, तर विज्ञान हामीलाई आपनै प्रकृतिको नियन्त्रण गर्नमा सहायक हुदैन । जबसम्म मनुष्य आपनो बृहदकार्य औद्यागिक हैसियतको अनुपातमा आपनो आध्यात्मिक चरित्रको विकास गरिदैन, तबसम्म भविष्य बराबर खतरामा रहला । मानवताको ठूलो समस्याहरू साधारण कानूनहरूद्वारा होइन, सिर्फ व्यक्तिहरूको दृष्टिकोणको पुनर्रचनाद्वारा सुल्शाउन सकिन्दछ । प्रत्येक व्यक्तिले यो कोशिश गर्नुपर्दछ कि उ आपनो भित्रको पुरानो व्यवस्थालाई निकाली पर्याकोस । हरेकको नवीकरणको जरूरत छ । मानवीय श्रद्धाको हर विजय तथा आध्यात्मिक शक्ति हामो दुनियाको एक बढी उच्चस्तरसम्म लैजान्दछ र यसलाई स्वतन्त्रता र एकताको लक्ष्यमा निकट ल्याउँदछ ।

मनुष्यको धर्म-यात्रा तबसम्म रुक्दैन जबसम्म मानिसहरूको जीवनमा न्याय तथा प्रेमको आधिपत्य हुदैन ।

आपनो सजगता र अरू मानिसहरूको हीत-चिन्तालाई कम ढीला पर्न दिनु हुदैन । हामीलाई एकता, विचारहरूलाई दबाएर होइन, विचारहरूको माध्यमबाट खोज्नुपर्दछ ।

पूर्णताको प्रवृत्ति मानव स्वभावमा निहित छ । हामी स्वभावतः मूल्य या अर्थको एक उच्चतर मात्रासम्म आफूलाई उठाउन चाहन्छौ । हामी मानिसहरूको विचारहीनतालाई जगाई मानवताको एक नयाँ चेतनातक लैजान चाहन्छौ । हामी इतिहास बनाउनेहरू हौ । भला विनाश हामीलाई आघात पुऱ्याइरहेको होस्, तैपनि हामीलाई प्रतिरोध गर्नुपर्दछ । बरु उनको पक्षमा रहनेको जो जीवनको नष्ट गर्न चाहन्छ, हामीलाई उनको पक्षमा खडा हुनुपर्दछ जुन जीवनलाई चुन्दछ । हामी अतीतबाट सन्तुष्ट हुन सक्तैनै । हर बिहान एक नयाँ जीवन ल्याउँदछ र हर धूकनमा एक नयाँ जीवन छिपेको हुन्छ ।

क्याण्डीस्थित सुप्रासिद्ध दन्तधातु मन्दिरको दन्तधातु तेश्रो चौथो शताब्दीमा राजा कीर्ति श्री मेघवर्णको पालामा ल्याइएको थियो ।

लुम्बिनीइ विश्व शान्ति धर्म पदयात्रा

- भिक्षु सुदर्शन महास्थविर

थनि पायःछि दच्छि लिपा (सन् २००१ या नोभेम्बर ३ कुहु) 'लुम्बिनी विश्व शान्ति स्तूप' या ढलान ज्या पूवनी। जापानय् दयेकाहःगु गजू छुइगू ज्या जुइ। अले वइगु इ. सं. २००१ जनवरीनिसे रंगरोगनया ज्या च्वनिसें यायां कुहाँ वइ विश्व शान्ति स्तूपया प्यखें जन्म, सम्बोधि लाभ, धर्मचक्र प्रवर्तन व महापरिनिर्वाण मुद्राया मर्ति स्थापना जुइ। १ करोड ५० लाख वंगु थुपि मूर्तित व गजू कलकत्ता समुद्री बन्दरगाहय् थ्यनेधुकूगु दु।

वइगु ३ नोभेम्बर २००१ कुन्हु जुइगु 'लुम्बिनी विश्व शान्ति स्तूप'या समुद्घाटन समारोहया ज्याझवः मध्ये ला नं ला न्ह्वनिसें जुइगु छगू ज्याझवः खः 'विश्व शान्ति धर्म पदयात्रा ।'

थ्व विश्व शान्ति धर्म पदयात्रा धइगु थीथी देशय् व थासय् दयेका तयेधुकुगु विश्व शान्ति स्तूपनिसें ना-मु-म्यो-हो-रे-गे-क्यो पाठ च्वैच्वं धम्म बाजं थाना: न्यासि वया: लुम्बिनीइ विश्व शान्ति स्तूप समुद्घाटन समारोहया निंति थ्यकः वइगु छगू उत्साहपूर्ण अद्भूत ज्याझवः खः। थथे विश्व शान्ति धर्म पदयात्रा याइपि थीथी थासं थीथी इलय् पुचः पुचः वइगुया ख्व ला च्वयां मब्याः। दसुया निंति- श्रीलंकाय् च्वंगु विश्व शान्ति स्तूपनिसें वइपि व भारतय् च्वंगु थीथी विश्व शान्ति स्तूपया थासं वइपि विश्व शान्ति धर्म पदयात्रा छगू विवरणं छुं ख्व थुइ। श्रीलंकां वइपि विश्व शान्ति धर्म पदयात्रीत मद्रास, वर्धा, राजग्रह, वाराणसी, कुशीनगर, गारेखपुर जुया: सिद्धार्थनगरय् ३१ अक्टोबर २००१ कुन्हु थ्यनी। थथे हे एशिया व युरोप वइपि विश्व शान्ति धर्म पदयात्रीपि नं भारतय् थःत छ्विं छिथाय् नाप लाना: न्हचाना: वइ।

थुगुहे कथं स्वनिगलं लुम्बिनी तकया विश्व शान्ति पदयात्रा जुइगु दु। थुगु धर्म पदयात्रा स्पष्टै ४४० कि.मी. जुइ। थ्व धर्म पदयात्रा २५ न्हु अर्थात् ७ अक्टोबरनिसें ३१ अक्टोबर २००१ तक जुइ। थुगु धर्म पदयात्रा जुइ। थुगु पदयात्रा ये, यल चाःहिला: स्वयम्भू बलम्बु, नौबिसे वैरनी रिच्कुटार, फिसलिंग, औबुखैरेनी, तुम्बे, डमौली, धुलिगौडा जुया: पोखरा थ्यकी।

पोखराय् विश्व शान्ति स्तूपय् छन्हु विश्वाम जुइ। अनं स्यांजा डाउन, वालिंग, आर्य भंज्यांग, तानसेन, केराबारी, बुटवल जुया: भैरहवाय् च्वपि फुक्क पदयात्रीपि मुना: लुम्बिनीइ विश्व शान्ति स्तूपय् थ्यकः वइ।

थुगु धर्म पदयात्राय् सकलसिन घौछि, निघौनिसें छन्हु, निन्हुतकं सहभागी जुइगु दु। तर थुपि सहभागीपिं संथःगु नयत्वनेगु घनेगु व्यवस्था थःपिं सं ह यायेमा। थुगु स्वनिगलनिसें लुम्बिनी तकया धर्म पदयात्राय् ३२ म्ह भिक्षु श्रामणेर, अनागरिका, उपासक-उपासिकापि॒ं स्वनिगलनिसें धर्म पदयात्रा याइ। थुकी २० म्ह धर्म पदयात्रीपि मुक्क निष्पोजन मेहेजियापि॒ं जुइ। भिक्षुपि॒ं सहित १२ म्ह नेपाली बौद्ध प्रतिनिधिपिं सहभागीया अवसर दु।

थुपि॒ं स्वनिगलनिसें लुम्बिनीइ तक धर्म यात्रीतय् गु तयेगु त्वनेगु व बासं च्वनेगुया व्यवस्था नेपाल्या थायथासय् च्वपि॒ं श्रद्धालुपि॒ं व स्वनिगःया उपासक उपासिकापिनिपासें जुइ। थुकिया निंति नसात्वंसा व लः, वासःया दातापि॒ं नेपाल्यापि॒ं संयोजित यायेगु कुतः जुयाच्वंगु दु। थ्व धर्म पदयात्रीपि॒ं नाप छागः कार वा जीप धर्म यात्रीतय् गु सामान ज्वना: ल्यू ल्यू न्हचः न्हचः वनी। थ्व धर्म पदयात्री, गृहस्थीपिं संश्वशील पालन याये हे माः व धर्म यात्रीया संयोजकया निर्णययात स्वीकार यायेमा। थःगु स्लिपिङ्ग व्याग व विशेष वासः थम्हेसिन हे ज्वना वयेमा।

३० करोड श्रद्धादान निर्मित लुम्बिनी विश्व शान्ति स्तूपया समुद्घाटन ३ नोभेम्बर २००१ कुन्हु जइसा थ्व समुद्घाटन समारोह विश्वं वइपि॒ं छ्लेछ्लः बौद्ध सहभागीतय् दथुइ अद्भूत ढंगं जुइ। थुकिया पूर्व तयारी विश्व शान्ति धर्म पदयात्रा लां लां न्हचवनिसे यायां वयाच्वंगु दु।

(साभार: सन्ध्या टाइम्स)

बुद्ध मूर्तिले हरेक चिन्तनशील व्यक्तिलाई प्रेरित गर्छ।

— हजरत इनायत खां

बुद्धधर्म व मेमेगु धर्म

भिक्षु बेल्लनविल विमलरतन
अनु. भिक्षु पञ्चामूर्ति

२. गौतम बुद्ध देशित धर्म

क. चिन्तन मननया स्वतन्त्रता

"धर्म" धका जीसं सः स्युगु मानव चर्या विसंके व्वलंका तया तःगु दीर्घकालं निसं शुरुजुया वयाच्चंगु परम्परागतं वःगु श्रुति साहित्ययात् भरोसा कया जक खः। आदिनिसे धर्म अर्थपूर्ण जुइगु हे देववाक्य कथं विश्वास यानातःगु ग्रन्थ सम्प्रदाय खः। श्रुति साहित्य व ईश्वर संकल्प दक्षं धर्मनाप स्वापु दुगु खने दु। लिपा छगु हे स्वरं स्वीकार यात। छखे सर्वशक्तिशाली द्यःपिनि अधिपतिवाद व मेकयं श्रुति अनुलंघन अधिपति नं धर्म वास्तव्य मनूतयेगु स्वतन्त्र चिन्तन मननयात चिनातःगु जंजीर जक खः। विचार, विमर्श व न्हासः न्हाव्ययेत थाय मदुगु अन्धभक्ति ध्व अन्धभक्ति स्वरूपयात न्हालुवा युया बी। देवतापि व श्रुति नं अन्धभक्ति माने यायेत हे जक अनुगामीकपित न्हाचीका च्चनी।

अनुगामी धर्मिक विचार (मतमतान्तर) धयागु दृष्टि रूपी बन्धनं मुक्तजुया नियम पूर्वक, विचार पूर्वक, विदर्शनात्मक, स्वतन्त्रपूर्वक विचारं जीवन व लोकया बारेय तथ्य, तथ्यया रूप्य स्वयेत लंपु क्यनिगु श्रेष्ठ धर्म श्रेष्ठ मार्गया रूप्य बुद्धधर्म बुद्धकालीन समय निसं मेमेगु धर्म नाप फरक खः। चिन्तन व मननया स्वतन्त्रता यथार्थ रूपं थःथम्हं हे सयेका सीका प्रत्यक्षयाना कायेत स्वतन्त्र चिन्तन क्रमया आवश्यकता बुद्धया समय्य स्पष्ट रूपं धां थुइका विया तःगु दु।

जीवन व लोकयाबारे तथ्य तथ्य रूपं परीक्षायाना सीका कायेया निति स्वतन्त्र विचारशील, विवेकरूपं परीक्षा याना स्वयेत गौतम बुद्धं कालाम विमंसक आदि सूत्र देशना याना विज्यागु दु। जीन्दगी यथार्थ परीक्षायाना मस्वःतल्ले असन्तुष्टि व असम्पूर्ण इत्यादिं मुक्त जुइ फड मखु। अर्थ युक्त जुया च्चंगु नियम पूर्वक विचारयाना गवेषणं हे प्राप्तयाना कायेमाःगु सत्य खः। अन्तगामी अविचारशील न्यायवाद्य दुबिना च्चनेगु हे सत्ययात सत्यारूपं खेकेत बाधा जुयाच्चनि। "ध्व विचार ध्व धारणा जक सत्य, मेगु दक्षं असत्य"

धका मसीक मथुइक निर्णय यायेगु मूर्खता खः। छु छगु खं धर्म विनययात ल्वः धायेमात्रं स्वीकार याये मज्यु प्रतिक्षेप नं याये मज्यु। योनिसो मनसिकार मखुसा, न्हाने, विच्यु व अन्त्य विवेक बुद्धं विचारशील जुया थःथम्हं सयेका सीका प्रत्यक्ष बाध यानाकायेगु बुद्धधर्म स्यनातःगु दु। छु नं वादविवादयात क्ववियाच्चने माःगु मदु। बुद्धधर्मय जूसां तबि दृष्टिवाद धका क्वविया स्वीकार याना माने यानाच्चंगु गल्ती खः। परम्परां वःगु बाज्यावराजुपिसं धाःगु, न्हापायार्पिसं स्यने कने यानातःगु ग्रन्थ्य उल्लेख यानातःगु गुरुशिष्य परम्परां चल्य जुया वयाच्चंगु वा विद्वानपिसं देशना याना तःगु आचार्य वा गुरुया रूप्य मानेय याये योग्य जूगुलि इत्यादि जूसां तबि मिखा तिस्मिना स्वीकारयाये मज्यु। थःथम्हेसिनं हे स्वतन्त्र रूपं बालाक विचार याना सत्य वा असत्य छु खः धयागु थुइका बुझेयाना कायेमाः धका कालाम सूत्रं न्हथनातःगु दु। गौतम बुद्धया बारे जूसांतबि विचारशील मजुसे प्रसन्न जुइ मज्यु। परीक्षा व अवलोकन याना सयेका सीका कायतिनि प्रसन्न जुयेमा। अथे याना विचारशील जुया प्रसन्न जुइगु हे उत्तम खः धका विमंसक सूत्रं स्यना तःगु दु। बुद्धधर्मय गुरुमुष्टि धयागु छु मदु। देव रहस्य नं मदु। बुद्धपि मार्ग दर्शक जक खः। "धम्म एहिपरिस्क" खः। वा स्वः धका क्यने ज्यूगु धर्म खः। व गुलि विवृत जुल उलिहे सशक्त जुइ। थथे उबले जुयाच्चंगु बैदिक परम्पराया चिन्तन क्रम्य दासभावयात ताता स्वतन्त्र चिन्तनयात प्रबोधयाना सृजना याये माःगु युग्या आवश्यकता खः।

अविचारशील अन्धभक्ति यथार्थता क्यनेत धात्यें हे बाधाजुइ। बुद्धधर्मय युकीयात हे अम्लिका सद्वा धका धयातःगु खः। अहेतुक, अकारण, दयेकाच्चंमह मर्ख प्रसन्न जुल धा:सां व धात्येला अविद्याया हे प्रतिफल खः। विचारशील सहेतुक, सकारण दयेकाच्चंमहया प्रसन्नता हे आकारवती शद्वा खः। बुद्धधर्म उकीयात माने याइ। अलगहृपम सूत्रं अनुसार अविचारशील, अन्धभक्ति युक्त जुया बुद्धधर्म जुसां दृष्टिया रूप्य ग्रहणयाये मज्यु। "भिक्षुपि, जि द्वंगायात (नौकायात) उपमायाना धर्म देशनायाना तया। व दुःख

युक्त जूगु थव संसारं मुक्त जुइया लागि सिवाय् ग्रहणयाना केव्याना च्वनेया लागि मखु । थव धर्म सम्बन्धी इतिहास्य क्रान्तिकारी प्रकाश खः। श्रावकपिं अन्धभक्तिं क्वचिया वनेगुयात बुद्ध स्वीकारयाना मविज्या। दीघनिकाय् तेविज्ज सूत्र्य धार्मिक देशनात सम्प्रदायिक भावनां गायना याना गुरुशिष्य परम्परा भक्तिं युक्त जुया अविचारशील जुया चलयाना यंकाच्वंपि (परम्परा न्नाका यंका च्वंपि) ब्राह्मणतयेगु परिचय वियातःगु हे छम्हेस्यां छम्हेसिगु न्हिपै ज्वना (सिखःमा: हनातःथे) जात्राय् वर्नीपि अन्धतयेगु क्रियाकलाप खः। न्हापां वनीम्हेसां नं लं सी मखु विच्य च्वंम्हेस्यां वा लिपा वनिम्हेसां नं लं सी मखु। चुल्लहित्यपदोपम सूत्र अनुसारं त्रिविध रत्नया बारे व श्रावकपिं विचारशील जुया तुलानात्मक विचारशील जुया ज्या यायेमा धया तःगु दु। ब्रह्मजाल सूत्र अनुसारं त्रिविधरत्नयाबारे मेपिसं यानातःगु विवेचना व समालोचनायात निन्दा व प्रशंसा याइबले नं श्रावकपि मध्यस्थ जुयेमा। अजाबले तै चायेगु वा धमण्ड जुइगुलिं हे मेपिसं याइगु विवेचना वा प्रशंसायात विचारशील जुया थुइका बुझेयाना कायेत बाधा जूवनी। धर्म सशक्त जुइगु हे विवृत याना तःसा खः। आवृतयाना त्वपुया तयेवं मखु। बुद्धं देशना याना विज्यागु धर्म - विनय विवृत धर्म खः। हेतु छु खः प्रत्यय छु खः धका स्वतन्त्ररूपं चिन्तन याना यथार्थयात सीका सयेका उपेक्षा भावं सुख व दुःख भावं मुक्त जुइमा धका बुद्धधर्म स्थनि।

ख. सृष्टिवादया त्याग

विश्वय दयावइगु बारे लोक प्रसिद्ध दक्ष धर्म क्यनिगु स्थनिगु धापूत निर्माणवाद खः। देवतापिं लोक (विश्व) निर्माण याःगु धयागु खास धापू जुया च्वनी। समस्तगतरूपं थुपि धर्म सृष्टिवादयात स्वीकार यासांतबि व सिद्धजूगु स्वरूप वा उकीया विविध अवस्था सम्बन्धी कारणत न्ह्यथीबले फरक खने दइ। हिन्दूधर्मय निर्माता सम्बन्धी धापूत खने दुसांतबि व सिद्ध जूगु निश्चित अवस्था धाःसा खने मदु। ब्रह्म अथवा प्रजापति लोक निर्माण याःम्ह देवतापिनि नं देवता धका ऋगवेद्यथे तु ब्राह्मण ग्रन्थ्य नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु। हिन्दू धर्मय उल्लेख जुया च्वंगु अनुसारं ब्रह्म पदार्थयात मूलधातु लोक निर्माण यानातल, लोकयात मदयेका छ्वयेगु वा विनाश धयागु उकेया मूलधातु हानं संक्षिप

जुयाच्वंगु स्वभावं ब्रह्मा नाप मिलन जुइगु खः। निर्माणयेतु विनाश जुया वनिगु नं देवदेवतापिनिगु इच्छानुसारं जुइ। बहुदेववाद एकदेववादय् थ्यनिगु नाप निर्माता ब्रह्मा, स्थावरत्व बीम्ह विष्णु व विनाशयाइम्ह महेश्वरपिं याइ धइगु धापू नं हिन्दूतयेगु खः। थुपि मध्येय नं मनुष्यपिनि प्रभवबारे ऋगवेदय् पुरुष सूक्तय उल्लेख जुयाच्वंगु अनुसारं ब्राह्मणपि ब्रह्मायागु महुतु क्षेत्रीपि बोहलं, वैश्यपि तेपुचां व शुद्रपि तुति जन्म जुइगु धाइ।

क्रिष्णयन धर्म अनुसार नं समस्तगत रूपं थव लोक देवतापिनिगु निर्माण खः। छु नं बाह्य पदार्थ वा द्रव्य विना हे देवतां लोक निर्माण यात। बाइबलय् पुलीगु तेष्टमेण्ट्य निर्माण सम्बन्धी खंय उल्लेख जुया च्वंगु अनुसारं वसपोलं खुन्ह दुखुन्ह दक्ष निर्माण याःगु खः। प्रारम्भ्य स्वर्ग व पृथ्वी निर्माण यात, क्रमशः लोकयात माःगु मेगु दक्षं गंगा, दुगा, खुशी, पर्वत, बृक्ष आदि निर्माण यात, खुन्हखुनु मनुष्य निर्माण यात। च्वं लोक निर्माण याःगु जकु भक्षसे उकिया स्वाभाविक गतिया जिम्मेवारी नं वसपोल हे जुयाच्वंगु जुयाच्वन।

बाइबलय उल्लेख जुयाच्वंगु निर्माणया बारे खंत गये खः, अर्थे तु स्वीकार याना मतःसां तवि इस्लाम धर्म अनुसारं नं लोक देवतापिनिगु निर्माणया रूप्य कुरान ग्रन्थं व्याख्या याइ। मनुष्यपि व इमित निर्माण यानातःम्ह सजिव निर्जीव दक्षं देवदेवतापिं निर्माणयागु जुयाच्वन। लोकयागु स्थावरत्व व स्थिरता देवदेवतापिनिगु अधिकारया दुने लानाच्वन। लोकयागु स्थिरतायें तु विनाश सिद्ध जुइगु हे देवतापिनिगु इच्छा अनुसारं जुइगु जुयाच्वन। वसपोलपिनिगु इच्छा वा आज्ञा मदयेकं छु नं विनाश सिद्ध जुइ मखुगु जुयाच्वन। देवतापिनिगु सहयोग मदयेकं लोकयात क्षणिक जक् हे नं स्थिर यानातये मफड्गु जुयाच्वन। अथे जूगुलिं वसपोलपि न्नाबलें नं विद्यमान खः।

च्वय उल्लेखित दक्ष धापू नाप सहमत मजू बुद्धधर्मया निर्माण वा निर्मातायाबारे धापूत। लोकयागु प्रारम्भबारे गौतम बुद्धं त्वयग यानाविज्यागु (थपनीय) प्रश्न खः। अजागु मालेत वनेगु ज्याख्यले मदुगु अन्त्य मदुगु निष्कल व्यायामया रूप्य वसपोलं आज्ञा जुयाविज्यागु दु। लोकयाबारे अचिन्त्य धयागु धापूति नं थव खं बालाक स्पष्ट जू। विश्व व विश्वय दुगु दक्ष हेतु

प्रत्ययपाखे उत्पत्ति जूरु वस्तुया रूपय् वसपोलं देवतापिनिगु ही फुति खः। अये जूसां तबि देवतापिनिगु क्यनाविज्याइ। अयेऽउत्पत्ति जुल (अहेतुक अपच्च) आदि धापू वा ईश्वरयागु निर्माण (इस्सर निम्मान) धृइगु धापू निगुलियात गौतम बुद्धं प्रतिक्षेप यानाविज्यात। अथ अनुसारं लोकय् दया वइगु दक्षं हेतुफल परम्परां बाहेक व्यक्तिपिं निर्माणयागु वा अचानकं द्यावइगु मखु। दक्षं वस्तु निरन्तररूपं हिला हिला वनिगु लक्षणं आधारं कया दयाच्चनिगु जुगुलिं लोक व लोकयागु अधिकारय दुरु दक्षं विनाशं जुया वनी धयागु धापूत बुद्धर्मं स्वीकारय याइ। अथ अनुसारं बुद्धर्मय् उल्लेखं जुयाच्चंगु हेतुफलवाद आधारं जुयाच्चंगु स्थिरं आत्मा भदु धयागु धापूयात निर्माण वा निर्मातायात स्वीकारय मयाइगु धर्मया रूपय् मेमेगु धर्मं नाप बुद्धर्मं छु कथं न समानं मजू धका स्वीकारय यायेमाली।

ग. मनुष्यत्वया विशेषता

हिन्दू मुस्लिम व क्रिएष्टियन आदि देववादी धर्मय स्यनीगु खः, मनुष्यपिं देवतापिनिगु निर्माण। हिन्दूधर्मं अनुसारं मनुष्यपिं वाह्यरूपं भौतिक व मनोमय सत्त्वपिं जूसांतबि, आत्मीय पाखे ब्रह्मत्वया छु अंशया रूपय सृजना जूरु खः धका शंकराचार्यं धयातःगु दु। छखे पाखे हिन्दूधर्मं मनुष्यपिनिगु श्रेष्ठत्वयात स्वीकारय याना तःसा देवविमुक्ति थे जागु ख्यं साकच्छा यानावयेवले मनुष्यपिनिगु स्वतन्त्रता देवदेवतापिनिगु शक्तिया न्हाने दुर्बल धका मधाःसे मगाः। युदेव व क्रिएष्टियन निगु धर्मं स्वीकारयाना तःगु बाइबलया पुलांगु तेष्मेण्टय उल्लेख यानातःगु हे देवतापिं स्वकीय दिव्यमय शरीर दुने निसे मनुष्यपिं निर्माण याःगु धाइ। अथे जूसांतबि प्रथम पाप सिद्धं जुइगु आदम व ईवायाबारे बाइबलया बाखे अनुसारं मनुष्यपिं लिपा पापी जूरु धका उल्लेख यानातःगु दु। मनुष्यपिन्त स्वतन्त्रता दइगु हे देवतापिनि पाखे धमा वा माफि प्राप जुल धाःसा जक खः। क्रिएष्टियन धर्मं अनुसारं जेसस देवतापिनि पुत्र, दूतया रूपय मनुष्य लोकय् उत्पत्ति वा जन्मं जूरु हे मनुष्यपिं पापं मुक्त यानाकायेत अर्थात् मुक्तिदाताया रूपय खः। वथे तु मनुष्यपिं न्हाक्त हे दक्षं जूसां व दक्षं मनूतयेत प्राप जूरु हे देवतापिनि पाखे जक खः। उकिं मनूत न्हाख्ले देवदेवतापिनि कृष्णी जुया च्वनि।

इस्लाम धर्मं अनुसारं ने लोकय् मेगु दक्षं मनुष्यपिं देवतापिनिगु निर्माण खः। शुद्ध कुराणय न उल्लेख यानातःगु दु मनुष्यपिं सृजना यानातःगु हे

मनुष्यपिनिगु बारे थये विविध धर्मय क्यनातःगु धव धापूया बुद्धर्मं प्रतिक्षेप याइ। न्हापां मनुष्यपिं देवतापिनिगु निर्माण खः धयागु धापूया तप्यंक हे प्रतिक्षेप यानातःगु दु। सर्वशक्तिशाली देवता विश्वास मयाइगु जुया नितिं मेमेगु धर्मय देवतापिन्त थे उत्तरोतर स्यान बुद्धर्मय् वियातःगु मदु। मनुष्यत्वया श्रेष्ठभाव क्यना विज्यासे गौतम बुद्धं व दूर्लभगु अवस्था (दुल्लभं च मनुस्तं) थाकुक प्राप याना कायेमागु अवस्था (किछ्चो मनुस्स पटिलाभो) धका स्पष्ट यानाविज्यागु दु। समस्तगत रूपं जन्मं जुइगु दुखं खः धका न्हाथंसां तबि मनुष्यपिंत पापीया रूपय छु नं प्रकारं आज्ञा युयाविमज्या। मनुष्यत्व भाव प्राप यानाकाहिगु हे कुशल कर्मया फलं खः धका व्याख्या यानातःगु दु। बुद्धर्मय् देव देवतापिनिगुबारे उल्लेखं यानातःसां तबि इपि नं मनुष्यपिं थे जरा भरणया भागी खः। मनुष्यपिंये पुण्य व पापया फल, विपाक अनुसारं जन्म मरण जुझपि खः। गुणधर्मं युक्त जुया च्चर्वपि श्रेष्ठ मनुष्यपिंत देवतापिसं नापं नमस्कार याःवह धयागु खै उल्लेखं जुया च्चंगु दु।

"ये गहडा पुञ्चकरा - सीलबन्ता उपासका धम्मेन दारं पोसेन्ति - ते नमस्सामि मातली"

(संयुक्तनिकाय)

पुण्ययाइपि शीलवानपि गृहस्यीपिसं धार्मिक कथं कायम्हायपि पालन पोषण याइ। मातली जिं इमित नमस्कार यानाच्वना।

बुद्धर्मं अनुसारं मनुष्यपिसं याइगु गलतीयात भमा बीत वा पापं मुक्तयाना छ्वयेत देवतापिसं छु यायेफइ मखुगु जुया च्वन। थःथःगु विशुद्धि व अशुद्धि कायेगु वा मकायेगु थःथःम्हेसां सिवाय भेपिसं मखु।

"अत्तनाव कतं पापं - अत्तनाव संकिलिस्ति, अत्तना अकतं पापं - अत्तनाव विसुज्ज्ञति, सुद्धि असुद्धि पच्चतं - नाव्नमब्नं विसोधये।"

(धम्मपदः - अत्तवग्ग-९)

"थःम्हेसिगु बामलागु ज्यां थः हे अपवित्र जुइ थःम्हेसिनं पाप मयासा हे थः शुद्ध जुइ। उकिं छम्हस्या मेम्हेसित पवित्र याये वा अपवित्र यायेफइ मखु।" (क्रमशः)

बौद्ध गतिविधि

बुद्धपूजा

२०५७ पौष २६, काठमाडौं -

स्वयम्भूस्थित आनन्दकुटी विहारमा निरन्तररूपमा सञ्चालन हुँदै आइरहेको बुद्धपूजा तथा धम्दिशना कार्यक्रम यस पौष पूर्णिमाका दिनमा पनि सम्पन्न भयो । उक्त कार्यक्रममा भिक्षु अश्वघोष महास्थविरद्वारा शील प्रदान तथा बुद्धपूजा गर्नुका साथै धम्दिशना गर्नुभएको थियो ।

सो अवसरमा गणेशमान नकर्मी परिवारले भिक्षु तथा अनगारिकाहरूलाई सांधिक भोजनदान दिनुका साथै उपस्थित उपासक उपासिकाहरूलाई पनि भोजन प्रदान गर्नुभएको थियो ।

लुम्बिनीमा भियतनाम पुल

२०५७ माघ १५, लुम्बिनी-

भियतनामका समाजसेवी डा. थे हुयन देउको नेतृत्वमा भगवान् गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीको लंकापुर गाउँ नजिकैको तेलार (लुम्बिनी) नदीमा भियतनाम पुल निर्माण भएको छ ।

गत वर्षको वैशाखमा उक्त पुलको निर्माण कार्य ३० लाख रुपैयाको लागतमा सम्पन्न उक्त पुलको लम्बाई ३१ मिटर रहेको छ । समाजसेवी देउका अनुसार उक्त पुलबाट ७५ बस्तिका जनतालाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्नेछ । ती जनताको भावनाको प्रतिविम्बको रूपमा आफूले पुल निर्माण गरेको बताइएको छ । लुम्बिनीको उचित विकासका लागी सरकार र सम्पूर्ण युवाहरू एकजुट भएर लाग्नुपर्ने आङ्गान आङ्गतबार आयोजित कार्यक्रममा डा. देउले गर्नुभएको थियो ।

भियतनामी जनतामा लुम्बिनी प्रति अपार आस्था रहेको जानकारी दिई डा. देउले लुम्बिनी एउटा चमत्कारपूर्ण ठाउँ भएको बताउनु भएको छ । लुम्बिनी विकास कोषका भिक्षु सुदर्शन महास्थविरले लुम्बिनीमा पुल निर्माण कार्यमा मित्राहृ चीन, बर्मा, कोरिया र भियतनामको अमूल्य योगदान रहेको बताउनु भयो । साथै वहाले मन्दिर बनाएरमात्र वरपरिका बासिन्दालाई फाइदा नहुने बताउनु हुँदै यस्ता सामाजिक क्रियाकलापबाट मात्र उनीहरूलाई फाइदा पुग्ने बताउनु भयो ।

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरलाई

"विद्यालंकार पद्मभूषण" द्वारा सम्मानित

२०५७ पौष १५, श्रीलंका-

श्रीलंकाको केलनीयस्थित विद्यालंकार परिवेण (कलेज) को १२५ औ वार्षिकोत्सवमा त्यहाँका वर्तमान विहाराधिपति केलनीय विश्व विद्यालयका कुलपति एवं त्यस कलेजका प्रिन्सिपल St. W. कुलधर्म महास्थविर तथा दायक सभाको निमन्त्रणामा त्रिपिटकाचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरलाई श्रीलंकाका प्रधानमन्त्रीद्वारा "विद्यालंकार पद्मभूषण" पदविबाट सम्मानित गरियो ।

यसअघि यसै परिवेण (कलेज) बाट उहाले 'त्रिपिटक उपाधि' हासिल गर्नुभएको थियो । "विद्यालंकार पद्मभूषण" पदवि नेपालमा बुद्धधर्म प्रचारप्रसार गर्नुमा योगदान पुन्याएको कदरस्वरूप प्रदान गरिएको हो ।

थारु समाजद्वारा बुद्ध प्रतिमा अनावरण

२०५७ पौष २८ सप्तरी-

पौष पूर्णिमाको पावन अवसर पारी पूर्व महान्यायाधिवक्ता रमानन्दप्रसादसिंह थारुले हालै सप्तरी इटहर्बा रत्नपुरी बजारमा बुद्ध मूर्तिको अनावरण गर्नुभयो ।

नेपाल अधिराज्यभरिमा नै थारु समाजमा सर्वप्रथम स्थापित बुद्ध प्रतिमा थारु भाषाबाटै लेखिएको शिलापत्र प्रतिस्थापित गरिएको छ । बौद्ध जागरण थारु समाजद्वारा आयोजित उक्त अनावरण कार्यक्रममा शूतपूर्व माननीय चन्द्रनारायण चौधरीले महान्यायाधिवक्ता रमानन्दप्रसादसिंहलाई र सभाका सभापति भूलिसिंह दारा चौधरीले चन्द्रनारायण चौधरीलाई दोसल्ला ओढाउनुका साथै पूर्व महान्यायाधिवक्ता सिंह थारुले बौद्ध जागरणकर्ता रामलगान चौधरीलाई पनि दोसल्ला ओढाई अभिनन्दन गर्नुभएको थियो ।

सो समारोहका वक्ताहरूमा जण्डोल गाविस अध्यक्ष भोलानाथ चौधरी, सप्तरी जिल्ला उपसभापति बलराम चौधरी, भाषाविद् तेजनारायण पंजियार, इतिहासविद् प्रा. हरिकान्तलाल दास, इतिहासविद् डा. लक्ष्मीलाल चौधरी, पूर्व माननीय चौधरीले बुद्धधर्म र थारु सम्बन्धबाटे प्रकाश पार्नुभएको थियो ।

थारु समाजद्वारा प्रतिस्थापित बुद्धमूर्ति

२०५७ माघ १, सप्तरी-

सो सभामा थेरवाद बौद्ध दायक केन्द्रीय परिषद्का अध्यक्ष बखतबहादुर चित्रकारले नेपालमा बौद्ध धर्मको स्थितिबारे विचार व्यक्त गर्नुभएको थियो । भाषाविद् पंजियारले थारुहरूले राष्ट्रिय जनगणना २०५८ मा मातृभाषा थारु र धर्म बौद्ध लेखनुपर्ने कुरामा जोड दिनुभयो । इतिहासविद् तथा सभाका प्रमुख अतिथि रमानन्दप्रसादसिंहले सिद्धार्थ गौतम बुद्ध थारु भएको कुरा सप्रमाण व्याख्या गर्नुभएको थियो ।

सदियैदेखि थारु समाज बौद्ध र बौद्धप्रति अनभिज्ञ रहदै आइरहेको हुँदा नेपाल राष्ट्रियत्र सर्वपथम थारु समाजले स्थापना गरेको बुद्ध प्रतिमाले जागरण ल्याउने कुरामा विश्वास व्यक्त गर्नुभयो । उक्त सभा प्रगतिशील थारु युवा संगठन काठमाडौं अगिनसाइर गुम्बा विहार सप्तरी र गोद्धुली क्लब सप्तरीको संयुक्त आयोजनमा भएको थियो । अञ्जनीकुमार सिंहले सञ्चालन गर्नुभएको सो सभामा हरिप्रसाद चौधरीले स्वागत भाषण गर्नुभएको थियो ।

सो बुद्ध प्रतिमा थेरवाद बौद्ध दायक केन्द्रीय परिषद्को तत्त्वावधानमा श्री ज्ञानज्योति कंसाकार, श्रीमती लक्ष्मीप्रभा कंसाकारको आर्थिक सहयोगबाट निर्माण भएको हो । सोको लागी आवश्यक चन्दा प्रदान गर्नुहुने श्रद्धालुहरू १) श्री सोनालाल लेखी २८००/-, २) रामबाबु दुवे (राजविराज) २८००/-, ३) श्री राधाकृष्ण मन्दिर निर्माण समिति ११००/-, साथै १००१ प्रदान गर्नुहुनेहरूमा ४) श्री लक्ष्मीनारायण चौधरी (भू.पू.प.), ५) श्रीमती बविता सिंह (प्रसवनी), ६) श्री तेजुलाल चौधरी (भरिया-८), ७) श्री गौतमरत्न शाक्य ७००/-, ५५५/- देखि ५००/- सम्म प्रदान गर्नुहुनेहरूमा ८) श्री बाबुनन्द चौधरी, ९) श्री महेश ठाकुर १०) श्री भुलिसिंहदास चौधरी, ११) श्री रामलगन चौधरी (सर्पा), १२) श्री फुलाई चौधरी (धामी), १३) श्री प्रभु यादव, १४) श्री बद्री साहु, १५) श्री छोटेलाल चौधरी (इटहर्वा-९), १६) श्री मनोजकुमार चौधरी (इटहर्वा-९), १७) श्री रमानन्द चौधरी, १८) श्री प्रमोद चौधरी, १९) श्री सुशील चौधरी, २०) राजेश चौधरी, २१) श्री मिलन चौधरी, २२) श्री हरिप्रसाद चौधरी, २३) श्री तुलाकान्त जोशी (हरिहरपुर-९), २४) श्री अशोककुमार चौधरी (दौलतपुर-९) २५) श्री अशोककुमार चौधरी (तिलेवना), २६) श्री परशुराम चौधरी (झुम्का-५ सुनसरी), २७) श्री रमेश चौधरी हुन् ।

शोषण, अन्याय, अत्याचारी प्रथा र बधुवा कमेयाबाट मुक्त हुने प्रयास गरिरहेको थारु समाजले नेपालमा पहिलोपटक बुद्धमूर्ति प्रतिस्थापन गरिएको छ ।

सप्तरी इटहर्वा रत्नपुरी बजारको सार्वजनिक-स्थानमा प्रतिस्थापन गरिएका सो बुद्धमूर्ति साढे तीन फिट अग्लो रहेको कुरा बौद्ध जागरण कर्ता रामलखन चौधरीले जानकारी गराउनुभएको छ । पौष पूर्णिमाको पावन अवसर पारी पूर्वमहान्यायाधिकला रामानन्दप्रसादसिंह थारुद्वारा अनावरण गरिएको थारु बौद्ध विहारमा माधीको दिन विशेष पूजा समारोहको आयोजना गरेको बताइएको छ ।

बौद्ध जागरण शिविर सम्पन्न

२०५७ पौष २७, बागलुङ-

धबलागिरी अञ्चल बागलुङ जिल्लामा युवा बौद्ध समूह काठमाडौंको पहलमा र स्थानिय संघसंस्थाहरू ज्ञानोदय बौद्ध विहार बागलुङ, धर्मादय सभा बागलुङ, महिला बौद्ध संघ बागलुङ, युवा बौद्ध संघ बागलुङ र युवा बौद्ध संघ म्यागदीको संयुक्त आयोजनामा एक दिने बौद्ध जागरण शिविर सम्पन्न भयो ।

ज्ञानोदय बौद्ध विहारका संरक्षक श्री रामलाल शाक्यद्वारा उद्घाटन गरिएको उक्ते कार्यक्रममा नीलबहादुर केसीबाट स्वागत भाषण गर्नुभएको थियो । उद्घाटन कार्यक्रममा श्रवणलाल शाक्य, दीपकर शाक्य, रत्न बजाचार्य, हर्षमुनि शाक्य, दिपेन्द्र शाक्य तथा रामलाल शाक्यद्वारा मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको उक्त कार्यक्रमको सभापतित्व ज्ञानोदय बौद्ध विहारका अध्यक्ष ईश्वर बजाचार्यद्वारा गर्नुभएको थियो ।

प्रशिक्षण कार्यक्रममा बागलुङ, म्यागदी कुम्साका गरी ६५ जना प्रशिक्षार्थीहरूले भाग लिनुभएको थियो । प्रशिक्षणको क्रममा युवा बौद्ध समूह काठमाडौंका हर्षमुनि शाक्यबाट बुद्धकालीन समाज र धर्म, विपेन्द्र महर्जनबाट बौद्ध साहित्यको परिचय त्रित्व मानन्दरबाट चतुरार्थसत्य तथा जनकाल मानन्दरबाट जनगणनामा बौद्धहरूको दायित्वको सम्बन्धमा बोल्नु भएको थियो ।

उक्त कार्यक्रमको शुरुमा महिला बौद्ध संघका पदाधिकारीहरूबाट बुद्धपूजा भएको थियो भने प्रशिक्षार्थीहरूलाई युवा बौद्ध समूहको तर्फबाट भिक्षु सुदर्शन महास्थविरको सौजन्यबाट प्राप्त सचिव बुद्ध जीवनी पुस्तक प्रदान गरिएको थियो ।

बौद्ध जागरण शिविर

२०५७ आश्विन १३ लमजुङ-

धर्मोदय सभा लमजुङ शाखा, श्रीकीर्ति बौद्ध केन्द्र तथा हिमालयन एजुकेशन फाउण्डेशनको संयुक्त आयोजनामा लमजुङको सदरमुकाम वेशी शहरमा बुद्धधर्मसम्बन्धी ज्ञान संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने उद्देश्यले बौद्ध जागरण प्रशिक्षण शिवर सम्पन्न भयो ।

धर्मोदय सभा, लमजुङ शाखाको अध्यक्ष विजयबहादुर गुरुङको सभापतित्वमा भएको २ दिने प्रशिक्षण शिविरको उद्घाटन धर्मोदय सभाका केन्द्रीय अध्यक्ष लोकदर्शन वज्ञाचार्यले बुद्धपूजा गरी गर्नुभएको थियो । भिक्षु शोभन समक्ष शील प्रार्थना गरी सञ्चालन गरिएको सो सभाका प्रशिक्षकहरू श्री लोकदर्शन वज्ञाचार्य, डा. केशवमान शाक्य, डा. कृष्णबहादुर भट्टचन, सुश्री अमिता धार्ल्वा, श्री सुरेन्द्रमान शाक्य, भिक्षु शोभन, श्री मदनरत्न मानन्धर तथा सहजकर्तामा सुश्री सविता धार्ल्वा: तथा श्री गमप्रसाद गुरुङ आदि रहनुभएको थियो । प्रशिक्षणको विषयहरूमा बुद्ध जीवनी, त्रिरत्न गुण, पञ्चशीलको महत्त्व, दश पारमिता, चतुरार्थ सत्य, आर्यअष्टागिक मार्ग, जनजाति र बुद्धधर्म, ग्रामीण विकासमा बुद्धधर्म, बुद्धधर्ममा नारीको स्थान, बुद्धधर्म र हाम्रो संस्कृति तथा विश्वमा बुद्धधर्म रहेको छ । १५० जना बुद्धिजीविहरूको सक्रिय सहभागिता रहेको उक्त कार्यक्रमको सञ्चालन सविता धार्ल्वाले गर्नुभएकी थिइन् ।

राष्ट्रिय जनगणना २०५८

२०५७ आश्विन १५, लमजुङ-

धर्मोदय सभा लमजुङ शाखाको आयोजनमा राष्ट्रिय जनगणना २०५८ विषयक सचेतना गोष्ठी वेशी शहरमा सम्पन्न भयो । करीब ३०० जना बुद्धिजीविहरूले भाग लिएको सो गोष्ठीको उद्घाटन प्रमुख अतिथिद्वय धर्मोदय सभाका केन्द्रीय अध्यक्ष

लोकदर्शन वज्ञाचार्य तथा जिल्ला विकास समिति लमजुङका सभापति जमिन्द्रमान घलेले गर्नुभएको थियो । उद्घाटन मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै प्रमुख अतिथि धर्मोदय सभाका केन्द्रीय अध्यक्ष लोकदर्शन वज्ञाचार्यले विगतका वर्षहरूमा सरकारले तथ्यांकभन्दा मिथ्याकमा बढी जोड दिएको देखिएकोले आउदो जनगणनामा धर्म, भाषा, संस्कृति र जनजातिको सही तथ्यांक ल्याउन हरेक सचेत नागरिक सचेत र सजग हुनुपर्ने बताउनुभयो । साथै जि.वि.स. लमजुङका सभापति जमिन्द्रमान घलेले विगतका वर्षहरूमा बुद्धधर्म र जनजातिलाई ओच्चेलमा पार्ने कार्य भएको छ, अब आउदो जनगणनालाई तथ्यपूर्ण बनाउन वस्तुस्थितिको अध्ययन गर्नु जरूरी भइसकेको कुरा व्यक्त गर्नुभयो । गोष्ठीमा भिक्षु शोभनले शील प्रदान गर्नुभएको थियोभने गोष्ठीको औचित्यतामाथि प्रकाश पार्नुहोदै डा. कृष्णबहादुर भट्टचनले विगतका वर्षहरूमा राज्यसत्ताले एकपक्षिय ढंगले एकजाति र हिन्दू धर्मलाईमात्र प्रोत्साहन दिएको र अरू जनजाति र बौद्ध धर्मलाई सौतेनी छोराको व्यवहार गरेको तथ्यमाथि प्रकाश पार्दै जनगणनाले राजनीतिक क्षेत्र, राजनीतिक प्रतिनिधित्व, विकासको पूर्वाधार र समानुपातिक विकासका अवसर जस्ता राज्यको योजनामा प्रत्यक्ष महत्त्व राख्ने भएको हुँदा नागरिक समाजलाई सचेत र सजग बनाउनुपर्ने कुरामा जोड दिनुभयो ।

उक्त अवसरमा जलश्रोत राज्यमन्त्री माननीय रामबहादुर गुरुङले पठाउनुभएको शुभकामनापत्र पढेर सुनाउनुभएको थियो । उक्त समारोहमा धर्मोदय सभा केन्द्रीय उपाध्यक्ष इन्द्रबहादुर गुरुङ, डा. केशवमान शाक्य, रा. प्र. पा. जिल्ला अध्यक्ष हेमजंग गुरुङ, जि. प. स. पूर्व सभापति गजबहादुर गुरुङ, ने. का. जिल्ला सदस्य सुश्री सानुमाया गुरुङ तथा तमुज्योतिष श्री इन्द्रबहादु गुरुङ लगायतका वक्ताहरूले हरेक जनजाति आफ्नो अस्तित्वको लागि आगामी जनगणनामा धर्म, भाषा र जाति स्पष्ट रूपमा लेख्न र लेखाउनुपर्ने आवश्यकतामाथि जोड दिनुभयो । धर्मोदय सभा लमजुङ शाखाका अध्यक्ष विजयबहादुर गुरुङको सभापतित्वमा भएको सो गोष्ठिको अतिथि तथा सहभागीहरूलाई स्वागत सल्लाहकार श्री क्या. रणबहादुर गुरुङले गर्नुभएको थियो । गोष्ठिको सञ्चालन सचिव गमप्रसाद गुरुङले गर्नुभएको थियो भने बन्द

सत्रमा सहभागीहरूलाई ५ समूहमा विभाजन गरी धर्म, भाषा र क्षेत्रको समस्या विश्लेषण गरी समाधानका उपायहरू पत्तालगाई प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिएको थियो ।

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ लाई प्रभावकारी बनाउन १७ सदस्यीय प्रचार प्रसार समितिको घोषण पनि गरिएको थियो । उक्त अवसरमा प्रशिक्षकहरूलाई कदरपत्रद्वारा सम्मान गरिएको थियो ।

रत्नवत सिरपा: (पुरस्कार) प्रदान

२०५७ पौष २९, काठमाडौं -

ज्ञानमाला भजन खल: स्वयम्भू र ज्ञानमाला रत्नवत सिरपा: समितिको पदेन अध्यक्ष श्री शान्तरत्न शाक्यको अध्यक्षतामा बसेको ज्ञानमाला रत्नवत सिरपा: समितिको बैठकले "ज्ञानमाला रत्नवत सिरपा:" पुरस्कार निम्न बमोजिम प्रदान गरिएको छ ।

भिक्षु, भिक्षुणी वा अनगारिकाहरू मध्ये एक जनालाई प्रदान गरिने "ज्ञानमाला रत्नवत सिरपा: (प्रथम) विपिटकाचार्य भिक्षु कुमार काशयप महास्थविरलाई, ज्ञानमाला भजन खल:(संघ) मध्ये एकलाई प्रदान गरिने सिरपा: (दोस्रो) श्रीघः ज्ञानमाला भजन खल:लाई तथा ज्ञानमाला भजन र बौद्ध धर्मको व्यापक प्रचार प्रसार गर्ने व्यक्तित्व मध्ये एकजनालाई प्रदान गरिने (तेस्रो) पुरस्कार श्री किरण शाक्य, ओकुबहाल पाटनलाई स्वयम्भू महाचैत्य स्थलमा सभाको आयोजना गरी प्रदान गरिएको छ ।

ज्ञानमाला भजन खल: स्वयम्भूको दिवंगत पूर्व अध्यक्ष श्री रत्नबहादुर तण्डुकारबाट रु. १,००,०००/- र उहाँका परिवारबाट हाल थप गरिएका रु. ५०,०००/- गरी जम्मा रु. १,५०,०००/- को अक्षयकोषबाट प्राप्त व्याज रकमबाट (प्रमाण-पत्र) तथा नगद पुरस्कार दिने कार्य २०५१ साल देखि वर्षेनी प्रदान गरिए आएको छ ।

हालसम्म उक्त पुरस्कार वि.सं. २०५१ सालमा भिक्षु अश्वघोष महास्थविर, ज्ञानमाला भजन खल: स्वयम्भू र श्री धर्मरत्न शाक्य 'त्रिशुली' लाई, वि. सं. २०५२ मा अनगारिका धर्मभवति, तारेमाम ज्ञानमाला संघ नागबाहा पाटन र श्री केशवमान तुलाधरलाई, वि. सं. २०५३ मा भिक्षु सुदर्शन महास्थविर कीर्तिपुर, ज्ञानमाला सभा महाचैत्य विहार पाल्पा र श्री आनन्द

शाक्य, जनवहाल काठमाडौलाई वि.सं. २०५४ मा भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविर, ज्ञानमाला न्हाइपु खल: पांगा र श्री हिराकाजि सुजिका नागबाहा पाटन, वि.सं. २०५५ मा भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, ज्ञानमाला संघ सुनसरी धरान र श्री हर्षमुनि शाक्य लगन काठमाडौलाई र वि. सं. २०५६ मा संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर आनन्दकुटी, दीपंकर ज्ञानमाला भजन खल: भक्तपुर र श्री कृष्णबहादुर उपासक पांगालाई पदान गरिसकिएको छ ।

विपश्यना ध्यानकक्ष समुद्धाटन

२०५७ मंसीर २४, पोखरा-

मैत्री संघ पोखराले नारायणस्थानमा निर्मित विपश्यना ध्यान कक्षको भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले एक समारोहका बीच उद्घाटन गर्नुभयो ।

उद्घाटन कार्यक्रमका अवसरमा महास्थविरले विपश्यना ध्यानको बारेमा प्रकाश पार्दै गौतम बुद्धले बुद्ध दर्शनलाई धर्मको लेवल नलगाउनुभएको, बुद्धको मृत्युपछि मात्र यस दर्शनलाई बौद्ध, बुद्ध, महायान आदिका नामबाट धार्मिक लेवल लगाइएको बताउनुभयो । धर्म भनेको प्रत्येक व्यक्तिको आफ्नो गुण हो, गुण नभैकन कनैपनि व्यक्ति समाजमा प्रतिष्ठित बन्न सक्दैन भन्नुहुँदै उहाले बुद्ध दर्शनलाई सम्प्रदायको रूपमा कुनै आचार्यले विभाजन नगरेको भएपनि यो बौद्धहरूकै कारणबाट विभाजित हुन गएको उल्लेख गर्दै बुद्ध दर्शनलाई धर्मको रूपमा लेवल लगाउन नहुने स्पष्ट पार्नुका साथै जीवनको अन्वेषण गर्ने विधिलाई विपश्यना ध्यान भन्ने गरिएको भनी बताउनुभयो ।

मैत्री संघ पोखराका अध्यक्ष गोविन्द ताम्राकारको अध्यक्षतामा भएको सो कार्यक्रममा संघका सम्मानित सदस्य डा. भुवनरत्न स्थापित सल्लाहकार बीलबहादुर गुरुङ, बौद्ध अध्यौं सदनका अध्यक्ष उमराध्वज गुरुङ, पा. उ. म. न. प. का-३ का बडाध्यक्ष नारायण उदास, राजपरिषद्का, सदस्य गणेशबहादुर गुरुङ, तेजनाथ धिमिरे लगायतका वक्ता त त पनि आफ्नो धारणा व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

स्वागतमन्तव्य संघका उपाध्यक्ष विज्ञ उदासले व्यक्त गर्नुभएको थियो भने कार्यक्रम सञ्चालन संघका सचिव भुवन ताम्राकारले गर्नुभएको थियो ।

निर्वतमान अध्यक्ष विश्वरत्न शाक्यको संयोजकत्वमा निर्माण गरिएको विपश्यना ध्यान कक्ष मैत्रीसंघ भवन निर्माणको निर्मित ४ लाख ४२ हजार खर्च भएको जनाइएको छ ।

दोसो विश्व बौद्ध सम्मेलन सम्पन्न २०५७ माघ २०, लुम्बिनी -

विश्व बौद्ध समुदायको श्रद्धाको केन्द्र रहेको लुम्बिनीमा हालै दुई दिने अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन यही शुक्रवार शुरू भएको छ ।

चौथवटा बौद्ध राष्ट्रहरूले भाग लिएको उक्त सम्मेलनमा १४ बुद्धाको धोषणा पत्र जारी गरिएको छ । श्री ५ को सरकारको सहयोगमा लुम्बिनी विकास कोषको आयोजनामा सम्पन्न भएको उक्त सम्मेलनले छ महिनाभित्र एक छ्वृटे गुरुयोजना तयार गर्ने सुझाव दिएको छ ।

भगवान् बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीले प्रशस्त प्रचार पाए पनि बुद्धसंग सम्बन्धित कपिलवस्तु, देवदह, रामगामलगायतका ऐतिहासिक स्थल हालसम्म ओझेलमा परेका छन् । दुई दशक अगाडिको लुम्बिनी गुरुयोजना ती स्थलहरूलाई समेट्न सकेको थिएन ।

भगवान् बुद्धले २९ वर्ष बिताएको कपिलवस्तुस्थित प्रसिद्ध तिलौराकोट दरबारको पर्याप्त उत्खनन् र उचित संरक्षण हुनसकेको छैन ।

लुम्बिनी विकासमा निर्णय प्रक्रिया, सामाजिक क्रियाकलाप, युवाहरूका लागि प्रशिक्षण केन्द्रलगायतका कार्यमा स्थानीय व्यक्ति, संस्था तथा विभिन्न निकायलाई समावेश गर्ने धोषणा पनि सम्मेलनले गरेको छ । लुम्बिनी आसपासका स्थानीय बाधिन्दा, बुद्ध दर्शन तथा विकासको गतिविधिबाट अलगै रहेकाले युवा प्रशिक्षण स्थापना गर्नुपर्ने प्रस्ताव गरिएको छ । मानसिक शान्ति, सामुदायिक सद्भाव र तनावबाट मुक्तिका लागि समुदाय, युवा तथा बालबालिकालाई बौद्ध दर्शनको शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने धोषणापत्रमा उल्लेख छ ।

शान्ति, करुणा, दया सादाचारजस्ता बुद्धका उपदेशको ज्ञान प्रदान गर्ने विद्यालय र कलेजस्तरमा बौद्ध शिक्षाको पाठ्यक्रम समावेश गर्नेतर्फ लाग्नुपर्ने

सम्मेलनले औल्याएको छ । विभुवन विश्वविद्यालयले एक वर्ष अगाडिदेखि स्नातकोत्तर तहमा बुद्ध दर्शनको अध्ययन, अध्यापन शुरू गरेको छ ।

आधुनिकतासँगै मानिसहरूको जीवनशैली अत्यधिक विलासी र मानविक स्रोतको शोषण भएकाले यसको संरक्षणका निर्मित सरल जीवनयापन गर्ने धोषणापत्रले आह्वान गरेको छ ।

पाँच वर्षअगाडि पुनः निर्माण शुरू गर्ने भनिएको मायादेवी मन्दिरको युनेस्कोबाट स्वीकृति नपाउनाले हालसम्म निर्माण हुन नसकेकोमा दुई महिनाभित्रै निर्माण कार्य हुने धोषणापत्रले विश्वाप दिलाएको छ । विश्व सम्पदा सूचीमा परेको बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीको महत्वपूर्ण स्थल मायादेवी मन्दिरको दुई महिनापछि लुम्बिनीमा हुने विश्व वैज्ञानिक सम्मेलनपश्चात् निर्माण प्रक्रिया थालनी हुने जनाइएको छ ।

उक्त मन्दिर स्थलमा रहेको पुरातात्त्विक वस्तुको नष्ट हुन नपाओस् भन्ने अभिप्रायले युनेस्कोले वैज्ञानिक सम्मेलन नभएसम्म मन्दिरको पुनः निर्माण नगर्न कोषसंग अनुरोध गरेको छ ।

लुम्बिनी क्षेत्रमा निर्माण भइरहेको नेपाली विहारको आगामी तीन वर्षभित्र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगद्वारा सम्पन्न गरिसक्ने धोषणा पनि सम्मेलनले गरेको छ ।

लुम्बिनी क्षेत्रको १६ वटा खण्डमा अलगै विकास प्रक्रिया अगाडि बढाउने, क्षेत्रको सुरक्षाका लागि स्थानीय समुदायको परिचालन गर्ने र कोषको नियमानुसार यस क्षेत्रभित्र आपनो विहार बनाउन चाहने मुलुकलाई स्वीकृति दिने धोषणापत्रले उल्लेख गरेको छ ।

सम्मेलनको समापन समारोहलाई सम्बोधन गर्दै संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्डयन मन्त्री एवं लुम्बिनी विकास कोषका अध्यक्ष रामकृष्ण ताम्राकारले लुम्बिनी क्षेत्रको विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय संघ-संस्थानसंग सहयोगको अपिल गर्नुभयो । सम्मेलनमा विदेशी अतिथिहरूका साथै ३ सय २० विभिन्न नेपाली बौद्धमार्गी र २ सय २ जना पर्यवेक्षकले भाग लिएका थिए ।

(नेपाल भाषा)

जनजाति महिला बौद्ध जागरण

२०५७ माघ १६, काठमाडौं -

युवा बौद्ध समूह व नेपाल मगर
महिला संघया संयुक्त आयोजनाय् कीर्तिपुरया
श्रीकीर्ति विहारय् छन्हुया जनजाति महिला
बौद्ध जागरण कार्यक्रम सम्पन्न जुल ।

उद्घाटन सत्र, प्रशिक्षण सत्र व
समापन सत्रयानाः स्वंग सत्रय् सम्पन्न जूगु
थुगु ज्याझ्वःया उद्घाटन नेपाल मगर
महिला संघया अध्यक्ष बमकुमारी बुढामगर
पाखे बुद्धमूर्ति न्हाःने मत च्याकाः यानादीगु
खः। भिक्षु सुर्दर्शन महास्थविरपाखे शील प्रदान
यानाः न्हाकाबिज्याःगु थुगु ज्याझ्वलय् युवा
बौद्ध समूहया अध्यक्ष शान्तरत्न शाक्यं
लसकुस न्वचु वियादीगु खः।

प्रशिक्षणया झवलय् डा. केशवमान
शाक्यपाखे जनगणना व बौद्धत, डा. भिक्षु
सुगन्धपाखे बुद्ध जीवनी, हर्षमुनि शाक्यपाखे
बुद्धकालीन समाज व धर्म नापं त्रिरत्न
मानन्धरपाखे बुद्धधर्मया परिचयया बारे
न्ववानादीगु खः।

समापन सत्रय् नेपाल मगर संघया
अध्यक्ष गोरेबहादुर खपाङ्गी, एम. एस. थापा
मगर, नेपाल मगर महिला संघया अध्यक्ष
बमकुमारी बुढामगर, विपेन्द्र महर्जन व शान्तरत्न
शाक्यं थःथःगु नुगः खैं प्वंकादीगु खः।

डा. भिक्षु सुगन्धपाखे २१ जिल्लाया
१२१ प्रशिक्षार्थीपिन्त बुद्ध जीवनीसम्बन्धी
सफूत उपहार स्वरूप प्रदान यानाबिज्याःगु थुगु
ज्याझ्वः युवा बौद्ध समूहया श्री तेजनारायण
मानन्धरपाखे न्हाकादीगु खः।

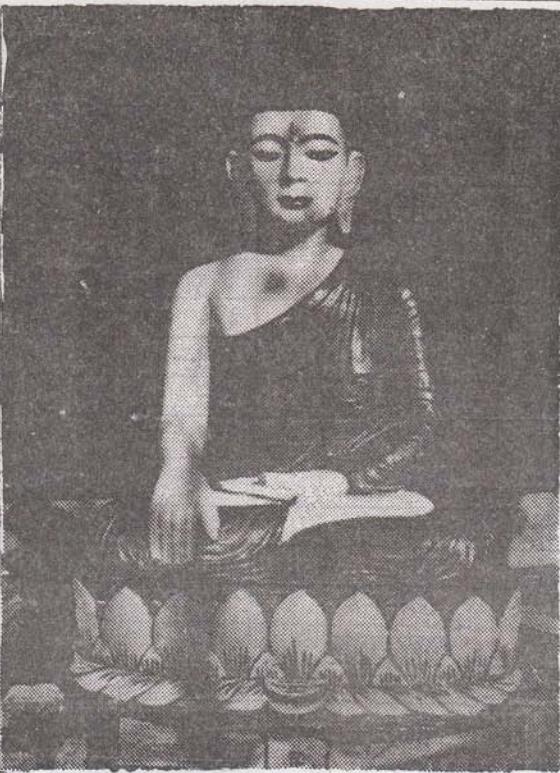
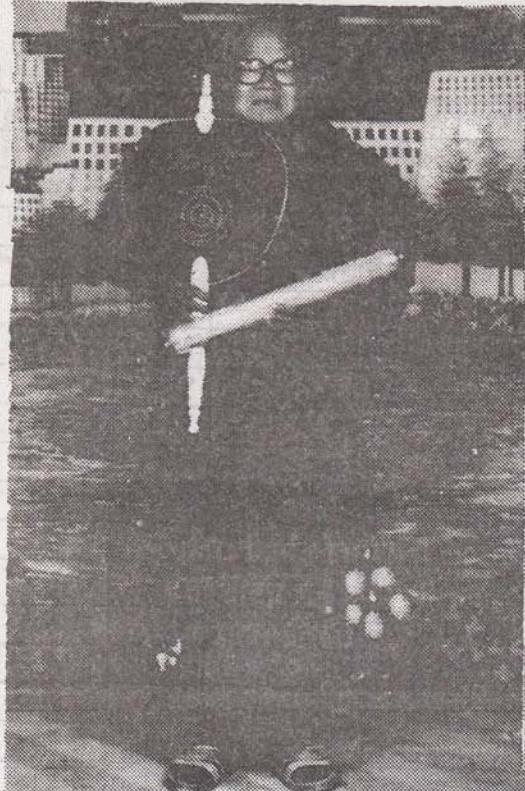

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट दोस्रो विश्वबौद्ध सम्मेलनलाई सन्देश बक्स

श्री ५ महाराजाधिराज विरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव सरकारबाट लुम्बिनीमा यही
२०५७ माघ १९ गते बिहीबार शुरु भएको दोश्रो अन्तर्राष्ट्रीय बौद्ध सम्मेलनलाई सन्देश
दिई बक्सेको छ ।

मौसूफ सरकारबाट बक्सेको सन्देशमा सम्मेलनका सहभागीहरूबीच हुने छलफल
एवं विचारको आदानप्रदानले लुम्बिनीको समग्र विकासमा नेपालीहरूको सहभागिता र
दायित्वबोध गराउदै विश्वसमुदायसमेतको सहयोग जुटाई अघि बढनेतर्फ ठोस योगदान
पुऱ्याउन सकोस् भन्ने आशा राख्दै सम्मेलनको सफलताको कामना गरिबक्सेको छ ।

श्रीलंकाको रूपाति प्राप्त विद्यालंकार परिवेणको १२५औ वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा त्रिपिटकाचाय भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरलाङ्ग "विद्यालंकार पद्मभूषण" द्वारा सम्मानित ।

सप्तरी इटहर्वा रत्नपुरी बजारको सार्वजनिकस्थानमा थारु समाजद्वारा प्रतिस्थापित बुद्धमूर्ति ।

संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरद्वारा "श्रद्धाधन" पुस्तक विमोचन ।

त्रिपिटकाचाय भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरद्वारा "पथप्रदर्शक" पुस्तक विमोचन ।

जातक कथा (वर्णनात्रुकम अनुसार)*

क्र.सं.	जातक कथा	जा. अं.	भाग तथा पृष्ठसंख्या	१५९.	गामणीचण्ड	२५७	त. २५
१२८.	कुहक	८९	५३२	१६०.	गिज्ज	१६४	दु. १७६
१२९.	कूटवाणिज	९८	५३९	१६१.	गिज्ज	३९९	त. ४८८
१३०.	केलिसील	२०२	दु. ३०९	१६२.	गिज्ज	४२७	च. १४१
१३१.	केसव	३४६	त. ३०५	१६३.	गिरिदत्त	१८४	दु. २५७
१३२.	कोकालिक	३३१	त. २६८	१६४.	गुत्तिल	२४३	दु. ४३८
१३३.	कोटिसिम्बलि	४१२	च. ५७	१६५.	गुम्बिय	३६६	त. ३६१
१३४.	कोमायपुत	२९९	त. १६७	१६६.	गुण	१५७	दु. १६५
१३५.	कोसम्बी	४२८	च. १४५	१६७.	गूथपाणक	२२७	दु. ३९१
१३६.	कोसिय	१३०	दु. ७२	१६८.	गोध	१३८	दु. ९६
१३७.	कोसिय	२२६	दु. २८८	१६९.	गोध(२)	१४१	दु. १०५
१३८.	कोसिय	४७०	च. ३८५	१७०.	गोध	३२५	त. २५१
१३९.	खज्जोपनक	३६४	त. ३५९	१७१.	घत	३५५	त. ३३०
१४०.	खण्डहाल	५४२	ब. १४८	१७२.	घट	४५४	च. २८१
१४१.	खदिरं	४०	३४२	१७३.	घतासन	१३३	दु. ८३
१४२.	खन्धवत्त	२०३	दु. ३१२	१७४.	चक्कवाक	४३४	च. १८०
१४३.	खन्तिवण्णन	२२५	दु. ३८६	१७५.	चक्कवाक	४५१	च. २७१
१४४.	खन्तिवादी	३१३	त. २०८	१७६.	चतुपोसथिक	४४१	च. २१४
१४५.	खर्चुत	३८६	त. ४२९	१७७.	चन्दकिन्नर	४८५	च. ४८६
१४६.	खरस्सर	७९	५०३	१७८.	चम्पेय	५०६	पं ४२
१४७.	खरादिय	१५	२५४	१७९.	चम्मसाटक	३२४	त. २४९
१४८.	खुरप्प	२६५	त. ६०	१८०.	चतुद्वार	४३९	च. २०३
१४९.	गगर	१५५	दु. १५५	१८१.	चतुमुष्ट	१८७	दु. २६७
१५०.	गङ्गामाल	४२१	च. १०४	१८२.	चन्दाभ	१३५	दु. ८७
१५१.	गङ्गेय	२०५	दु. ३२०	१८३.	चुल्लकालिङ्ग	३०१	त. १७२
१५२.	गण्डतिन्द्र	५२०	पं. १८५	१८४.	चुल्लकुणल	४६४	च. ३४४
१५३.	गद्रभपञ्चो	१११	दु. २१	१८५.	चिक्षसम्भूत	४९८	च. ५९८
१५४.	गन्धार	४०६	च. २६	१८६.	चुल्लधनुगगह	३७४	त. ३८०
१५५.	गजकुम्भ	३४५	त. ३०३	१८७.	चुल्लधम्मपाल	३५८	त. ३३९
१५६.	गरहित	२१९	दु. ३६९	१८८.	चुल्लनन्दिय	२२२	दु. ३७८
१५७.	गहपति	१९९	दु. ३००	१८९.	चुल्लनारद	४७७	च. ४१९
१५८.	गामगी	८	२२३	१९०.	चुल्लपदुम	१९३	दु. २७९
				१९१.	चुल्लपलोभन	२६३	त. ५३

* भिक्षु सुदर्शन महास्थविरद्वारा संग्रहित डायरीको पानावाट